

T.C.
İstanbul Üniversitesi
İktisat Fakültesi
Sosyal Yapı ve Sosyal Değişme

MÜMTAZ TURHAN'DA KÜLTÜR VE MEDENİYET

Yüksek Lisans Tezi

Banu BEYAZ

Danışman

Prof. Dr. Enis ÖKSÜZ

İstanbul, 1997

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜNE

**BİLİM DALLARINDA -YÜKSEK LİSANS
TEZ SAVUNMASI ve SÖZLÜ SINAV TUTANAĞI**

İlgil: Enstitü Yönetim Kurulu'nun 7/10/1987 Tarih ve 36 Sayılı kararı.

Sosyal Yapı-Sosyal Değişme
Bilim Dalında ders dönemindeki Eğitim - Öğretim Programını başarı
ile tamamlayan 4273 numaralı Banu BEYAZ'ın
hazırladığı Lütfü Turhan'da Kültür ve Medeniyet

konulu YÜKSEK LİSANS TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMASI ve SÖZLÜ SINAVI, Lisansüstü Öğretim
Yönetmeliği'nin 9. Maddesi uyarınca 12/01/1988 PAZARTESİ günü saat 14.00'de
yapılmış; sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın BAŞARILI olduğuna
OYBİRLİĞİYLE/GYÇOKİHTİVLE karar verilmiştir.

SINAV JÜRİSİ

ÜYE

Prof. Dr. İsmail ÖKSÜZ

ÜYE

ÜYE

Prof. Dr. Mustafa ERKAL

ÜYE

ÜYE

Prof. Dr. Mehmet Fikret GÖZGİN

YÜKSEK LİSANS: Madde 9 — Jüri, öğrenciyi 45 dakika ile 1,5 saat arasında tez savunmasına tabi tutar. Sınav sonunda tez başarılı bulunmuşsa bir tutanakla durum ilgili Enstitüye en çok 8 gün içinde bildirilir. Başarısız bulunan tezlerin düzeltilmesi veya yeni bir tez hazırlanması için öğrenciye 1 aydan az olmamak üzere 1 yarı yıla kadar süre tanınır. Tekrara başarısızlık halinde öğrencinin üniversite ile ilişkisi kesilir.

DOKTORA: Madde 21 — Öğrenci, jüri önünde tezini savunur. Savunmadan sonra en az 15 en çok 30 dakika jüri üyeleri ile öğrenci arasında soru sorma ve cevap verme zamanı ayrılabilir. Bunun tamamlanmasından sonra jüri çoğunlukla tezi kabul veya erede kararı verir ve bunu bir tutanak ile Enstitüye en çok üç gün içinde bildirir. Tezi red edilen aday bir yıl içinde yeni bir tez ile veya eski tezini ıslah ederek müracaat edebilir. Mümkünse aynı jüri yukarıda belirtilen işlemleri yeni veya eski ıslah edilmiş tez hakkında yapar. Yeniden red kararı verilmesi halinde öğrencinin üniversite ile ilişkisi kesilir.

SANATTA YETERLİK: Madde 29 — Jüri, öğrenciyi yeterlik eseri ve bu eserin çevresel konularından en az 45 dakika en çok 1,5 saat sınava tabi tutar. Jüri kararını çoğunlukla alır ve sonucu en çok üç gün içinde ilgili Enstitüye iletir. Sınavda başarısız olan öğrenciler yeni bir eserle en çok iki yıl içinde yeniden sınava girebilirler. Durumun tekrerrüri halinde öğrencinin üniversite ile ilişkisi kesilir.

BANU BEYAZ

MÜMTAZ TURHAN'DA KÜLTÜR VE MEDENİYET

Tez iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde kültür ve medeniyet kavramları tarihsel bir perspektife de haiz olarak ortaya konmuş, Turhan'ın yaşadığı döneme damgasını vuran Türk ve yabancı kaynaklı bakış açılarından örnekler verilmiş, bilhassa ülkemiz sosyal bilimcilerinin görüşleri ayrıntılı olarak sunulmuştur. İkinci bölümde, Mümtaz Turhan'ın kültür ve medeniyete yaklaşımı incelenmiş, konu "Gestalt Sosyolojisi", "Fonksiyonalist Sosyoloji" ve "Gökalp Sosyolojisi" açılarından ele alınmış, ekoller çerçevesinde değerlendirilmiştir. Çalışmamız, Turhan'ın Batı medeniyetine bakışı ile son bulmaktadır.

Turhan, -ilkel, az gelişmiş ya da gelişmiş- hangi seviyede olursa olsun, bütün toplumları kültür kavramı içinde değerlendirmektedir. Ancak belirli bilgi, bilim, yazı ile kanıtlanabilen birikim seviyesine ulaşmışları, daha doğrusu sosyal grupların her bakımdan gelişmiş olanlarını "medeniyet" olarak algılamaktadır.

Turhan'a göre, medeniyetin esası bilim, metodu; yeni bir bilim, zihniyeti (bir anlamda pozitivist zihniyet); teknoloji, kültürü büyük ölçüde etkileyecek, toplum kalkınacaktır; yeter ki, karmaşık organizasyonları yönetecek seviyede gerçek aydınlarımız olsun. Bilim zihniyeti toplumun her bir kurumuna, her bir parçasına aşılmalıdır. Peki öyleyse, halk böyle bir şeye neden sıcak bakmıyordu? Çünkü, Türkiye'de birbirinden çok farklı yapılarda köyler ve kümelenmeler mevcuttu. Bu anlamda köy ve kasaba kültürlerinin hepsi değişmeye ya da yeniliğe aynı oranda açık değillerdi. Üstelik, Türk aydınına hiç itimatları kalmamıştı. Aydın, kendi özünden kopmuş, kendi kültürüne yabancılaşmıştı; yeterli uzmanlık seviyesinde de değildi. Öyleyse önce eğitimciler ve aydınlar yetiştirilmeliydi ki, halk da yönlendirilsin.

Bu nedenle, işe eğitimden başlanmalıydı. Kültürün nesillerden nesillere aktarılması, eğitim sistemi ile gerçekleşiyordu. Memleketin kalkınması için iyi yetişmiş, nitelikli insan gücüne ihtiyaç vardı. Turhan, eğitime canlı yatırım gözüyle bakıyor, insan unsuru dışında kalkınmanın mümkün olamayacağına işaret ediyordu.

Fertleri yeni bir zihniyete göre yetiştirmek, toplumun yapısını değiştirmekten daha kolay olduğundan, Turhan'ın çözümü, yetenekli gençleri Batı ülkelerine göndermek, döndüklerinde çalışabilecekleri araştırma enstitüleri kurmak ve bunların başına dalında otorite olan bilim adamlarını koyarak enstitülerde yetişenlerin kalitesini artırmak ve bu kaliteyi diğer kurum ve organlara kanalize etmektir. Türk toplumunun modern bir millet hâline gelebilmesi için Türk aydınlarının araştırmacı, geliştirici ve üretici düzeyde nitelikli olmalarını istiyordu.

CULTURE AND CIVILIZATION in MÜMTAZ TURHAN

The thesis consists of two parts. In the first part the concepts of culture and civilization are discussed partly from the historical perspective with examples of the dominating opinions of Turkish and foreign sources of the area of Turhan, whereby especially the views of Turkish social scientists are reviewed in detail. In the second part, the approach of Mümtaz Turhan to culture and civilization is examined in the context of "Gestalt Sociology", "Functionalistic Sociology" and the "Sociology of Gökalp", particularly adhering to schools of thought. The study finishes with the attitude of Turhan to western civilization.

Turhan, evaluates all societies, -primitive, underdeveloped or developing-, in the framework of the culture concept. Only those social groups he regards as "civilization", which are developed in all aspects and have accumulated sufficient experience testified by knowledge, science and writing.

According to Turhan the basis of civilization is science; the new scientific method is a new paradigm (positivism). Technology will affect culture to a great extent and society will develop, if sufficient real intellectuals exist to manage complex organizations. The scientific paradigm has to be implemented in all institutions and parts of society. But why then the people did not accept this development? Because, very different structured villages and groupings existed in Turkey. The openness of village and small town cultures to change and progress was different. In addition, trust to the Turkish intellectuals had been lost. The intellectual was cut form his own heritage, aliened to his own culture and possessed no sufficient specialization. Thus, first lecturers and intellectuals had to be educated before the people could be influenced.

For this reason, first education had to be developed. The transfer of culture from generation to generation was accomplished by the education system. The development of the country depended on the presence of qualified work power. Turhan interpreted education as an lively investment and pointed out that a development without the human factor was impossible

As it seemed easier to educate the individual in the context of a new awareness than to change the structure of society, Turhan found a solution in sending gifted young to Western countries. At return these would be placed in new research institutes, headed by acknowledged scientists, thus raising the standards of education there; now this high quality could be channeled to other organizations of the society. For Turkish society to become a modern nation, Turhan wanted the Turkish intellectual to reach a high standard as a researcher, developer and producer.

GİRİŞ

Bu çalışma merhum Prof. Dr. Mümtaz Turhan'ın "kültür" ve "medeniyet" hakkındaki görüşlerini, kavramlarını bir de günümüz açısından ele alıp irdelemek, böylelikle yeni görüş ve kavrayışlara ulaşmak amacıyla hazırlanmıştır.

Bizi bu çalışmaya sevkeden diğer bir neden ise bu önemli şahsiyet hakkında lisans üstü seviyede herhangi bir araştırmaya rastlayamayışımızdır.

"Prof. Dr. Mümtaz Turhan 1908 yılında Erzurum'da doğmuştur. İlk ve orta tahsilini Kayseri Sultanî'sine bağlı ilk ve orta kısımlarda tamamladı (1924). 1928 yılında Devlet hesabına Almanya'ya yüksek tahsile gitti. Berlin ve Frankfurt Üniversitelerine devam ederek yüksek tahsilini tamamladı. 1935 yılında da yine Frankfurt Üniversitesinde doktora tahsilini tamamlayarak felsefe doktoru ünvanını aldı. Bundan sonra yurda dönen Prof. Dr. Mümtaz Turhan, 1936 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tecrübî Psikoloji asistanı oldu. 1939 yılında Doçent, 1951 yılında da profesör olan değerli hoca, 1952 yılında Tecrübî Psikoloji Kürsüsü Başkanlığına seçildi. 1944 yılında İngiltere'de Kültür Değişmeleri ile ilgili çalışmalarda ve tetkiklerde bulundu. 1949 - 1951 yıllarında Birleşmiş Milletler Sosyal Komisyonu'nda Türkiye Temsilcisi olarak bulundu. Türkiye'de birçok ilmî ve fikrî cemiyetlere aza olan Prof. Mümtaz Turhan son senelerinde Türk Psikoloji Cemiyetine de başkanlık yapmıştı. Türkiye'de milliyetçi istikamette kurulmuş bulunan

ilmî fikir ekolünün en değerli temsilcilerinden biri olan değerli Profesör 1 Ocak 1969 Çarşamba günü sabaha karşı çekmekte olduğu karaciğer kanseri hastalığından kurtulamayarak vefat etmiştir.”*

Bu çalışma iki bölüm halinde hazırlanmıştır. Birinci bölümde Turhan'ın yaşadığı döneme/çağa damgasını vuran Türk ve Yabancı bakış açılarından örnekler verilmiştir. Kültür kavramının köken olarak yabancı olması nedeni ile önce dış (yabancı) literatürde bu kavrama verilen anlamlar üzerinde durulmuş, farklı bakış açıları tanıtılmaya gayret edilmiştir. Daha sonra ülkemiz sosyal bilimcilerinin “kültür” ve “medeniyet”i nasıl tasarladıkları üzerinde örnekler verilmiştir.

Hemen her sosyal bilimcimizin konu ile ilgili nazariyeleri oldukça teferruatlı olduğundan olabildiğince birbirlerinden farklı yanları ortaya konulmaya çalışılmış, yeri geldikçe de bazı karşılaştırmalar yapılmıştır.

İkinci bölümde ise Turhan'ın “kültür” ve “medeniyet”e yaklaşımı ve bu yaklaşımın dayandığı temeller incelenmeye çalışılmıştır. Şurası muhakkaktır ki, Psikoloji, Sosyoloji, Antropoloji literatürüne hakim, disiplinlerarası çalışan bir bilimadamı olarak Turhan'ı değerlendirmek kolay olmamıştır. Hele ki onunla ilgili özgün çalışmaların çok az oluşu araştırmacıyı zorlamıştır. Bununla birlikte, Turhan doğru anlaşılmaya gayret edilmiş, konu üzerinde yoğun bir biçimde çalışılmıştır.

* Tecrübi Psikoloji Çalışmaları, İ.Ü. Ed. Fak. Yay., Cilt 8, 1970.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

Sayfa No

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜR VE MEDENİYET KAVRAMLARININ MAHİYETİ.....	1
A.KÜLTÜRÜ TANIMLAMAMANIN GÜÇLÜĞÜ.....	1
B.KAVRAMLARIN KISA BİR TARİHÇESİ.....	2
C.LİTERATÜRDE KÜLTÜR VE MEDENİYET KAVRAMLARINA YÜKLENEN ANLAMLAR.....	6
1.Yabancı Sosyal Bilimcilerden Örnekler.....	7
2.Ülkemiz Sosyal Bilimcilerinden Örnekler.....	10

İKİNCİ BÖLÜM

MÜMTAZ TURHAN'IN KÜLTÜR VE MEDENİYETE YAKLAŞIMI VE BU YAKLAŞIMIN DAYANDIĞI TEMELLER

A.ETKİLENDİĞİ EKOLLER AÇISINDAN	28
1. Gestalt Psikolojisi Açısından.....	29
2. Fonksiyonalist Antropoloji Açısından.....	31
a. Kültürün teşekkül etmesi.....	31
b. Kültürlerin mukayesesi.....	36
3. Gökalp Sosyolojisi Açısından.....	38
B. TANIMINDAKİ ÖGELER AÇISINDAN.....	51
1. Cemiyet	51
2. Maddi Değerler.....	53
3. Manevi Değerler.....	54
4. Umumi Atitüd, Görüş ve Zihniyet.....	55
5. Davranış Şekilleri.....	57
6. Hakim Kültür.....	60
C. BATI MEDENİYETİNE BAKIŞI.....	68
SONUÇ.....	78
KAYNAKÇA.....	82

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜR VE MEDENİYET KAVRAMLARININ MAHİYETİ

A. KÜLTÜRÜ TANIMLAMANIN GÜÇLÜLÜĞÜ

"Kültür" ile uğraşanlar belli bir tanım üzerinde anlaşılıp birleşmekte güçlük çekmektedirler. Güçlüğün kökeni, sözcüğün çok farklı anlamlarda kullanılmasından ileri gelmektedir. Çünkü sosyal bilimlerde araştırma konusu olan olay, olgu ve kavramlar **itibarilik (relativizm) özelliği** taşımaktadırlar.

Kültür kavramının Amerikalı iki antropolog (Krober ve Klockhon, 1952) tarafından 200'e yakın farklı tanımı derlenerek, değerlendirilmiştir. 2000'li yılları yaşadığımız bu günleri gelene kadar da, bu tanımlara kuşkusuz yüzlercesi eklenmiştir. Çalışmamızın konusu olan Mümtaz Turhan' da literatüre kendi tanımı ve yaklaşımı açısından katkılarda bulunmuştur.

Turhan, "kültür nedir?" sorusuna herkesi tatmin edecek şekilde cevap vermenin güç olduğunu, bunun kanıtı olarak da kültür ile ilgili sahalarda çalışan bilim adamlarının hemen hepsinin bu kavramı yeniden tarif etme teebbüsüne girdiklerini söylemektedir. Bununla beraber ortaya konulan tarifler gözden geçirildiğinde, bunların hepsinden ortak noktalar bulmanın mümkün olduğunu böylelikle "kültür" den ne kastedildiğini anlamının kolaylaşabileceğini belirtmektedir. Kültürü tarif etmedeki güçlüğün asıl sebebi, bilimlerdeki sürekli gelişme ve dolayısı ile terimlerdeki değişmeler ile ilgilidir. Turhan'a göre her bilim, kullanıldığı terimlere o an için genel ve kullanılabilir bir anlam vermeye çalışırken, terimlerin aksi anlamlarını da koruyup,

önceki tarifler ile karşılaştırmalar yapmak durumundadır ve bu durum çoğu kez bilimin görevini zorlaştırmaktadır. Çünkü, günlük dilde kullanılan terimlerin, bilimin o terimlere vermek istediği anlamdan tamamen farklı bir biçimde kullanılabildiği gerçeği ortadadır. Bazen de bir terim, farklı bilim dallarında farklı anlamlar kazanmaktadır, farklı kullanılmaktadır. İşte "kültür" kelimesi de böyledir.¹

B. KÜLTÜR VE MEDENİYET KAVRAMLARININ KISA BİR TARİHÇESİ

Kültür sözcüğü, Latince Cultura'dan türetilmiştir. Latince'de "cultura" ekip biçmek, sürmek, toprağı karıştırmak, toprağı verimlendirmek için çalışmak anlamındadır.² Culture sözcüğü 17. yüzyıla kadar Fransızca' da aynı anlamda kullanıldı. İlk kez Voltaire, culture sözcüğünü, insan zekasının oluşumu, gelişimi, geliştirilmesi ve yüceltilmesi anlamında kullanmıştır. Sözcük buradan Almanca'ya geçmiş ve 1793 tarihli bir Alman Dili Sözlüğünde "cultur" olarak yer almıştır. Etnolog G. Klemn "İnsanın Genel Kültür Tarihi" adlı on ciltlik eserinde "cultur" sözcüğünü uygarlık ve kültürel evrim karşılığında kullanmıştır. Kültür sözcüğü Almanca 'dan bütün batı dillerine yayılmıştır. Antropoloji bilimleri ailesinde bugün de çoğunlukla kullanılan ilk bilimsel kültür tanımını veren İngiliz antropologu Tylor'un (1871) kültür kavramını Almanca'dan aldığı, özellikle Klemm'den esinlendiği kanısı oldukça yaygındır.³

1) Turhan, M; Kültür Değişmeleri, M.Ü. İlahiyat Fak. Yay. No:16, İst., 1994, S: 33

2) Perek, F.Z.; Latince Gramer, İ.Ü. Ed. Fak. Yay., İst., 1968 S: 197

3) Güvenç, B; İnsan ve Kültür, Remzi Kitabevi, İst., 1984, S: 96-87

19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Fransızlar ve İngilizler "uygarlık" (civilisation) sözcüğünü kültüre tercih ediyorlardı. Fransızca'da culture sözcüğünün uygarlık karşısında Academie Française sözlüğüne geçmesi ancak 1932'de gerçekleşti. Uygarlık (civilisation) kavramı; bilim, felsefe, teknoloji ve endüstri alanlarında önde giden Fransızlar ve İngilizlerce, vahşet (barbarlık), ilkelik yada az gelişmiş bir uygarlığın zıddı olarak benimsenirken; sosyal değişimde ve gelişimde bu iki ülkenin biraz gerisinde kalan Almanlar, "Cultur" ve sonradan "kultur" da-ingiliz-Fransız üstünlüğüne karşı-kendilerine daha iyi hissettiler.⁴ Kültür, Almanca da maddi üstünlük olarak ifade edilmektedir.⁵ Yanısıra kültür, gittikçe artan bir biçimde duygusal nitelik kazanarak, Almanya 'da "topluluğun derin ruhu" anlamına gelmiş ve toplumun geçmişi ile ilgili bir mana kazanmıştır.⁶ Sıklıkla, Anglo-Sakson sosyal bilimciler üyeleri hangi gelişmişlik düzeyinde yer alırsa alsın bütün toplumları kültür kavramının içerisinde değerlendirmişlerdir.⁷

Medeniyet kelimesi ve mefhumu ise şehirle alakalı olarak dolmuştur. Nitekim bugün Avrupa dillerinde kullanılan "Civilisation" da Latince "Civitas" (cite) dan gelip ilk manası şehirleşmedir. Geniş manada muayyen kültür seviyesine erişen köylülere ve göçebelere de ifade eder. Nitekim yerleşik halklara nazaran daha ileri hayat seviyesinde göçebe kavimlere de rastlanmıştır.⁸ Kültür eğer yazılı bir dile, ilme, felsefeye, yüksek derecede ih-

4) Güvenç, B; Y.a.g.e., S: 96-97

5) Meriç, C; Ümrandan Uygarlığa, Ötüken Yay. İst. 1979, S: 351

6) Sayın, Ö; Sosyolojiye Giriş, Ege Üniv. Yay., İzmir, 1994, S: 210

7) Turhan, M; Kültür Değişmeleri, S: 38

8) Turan, O; Türkiye'de Siyasi Buhran'ın Kaynakları, Nakışlar Yayınevi 2.bs, İst. 1979, S:248

tisaslaşmış iş bölümü ve karmaşık bir teknolojiye, siyasi sisteme sahipse medeniyet olarak vasıflandırılmaktadır. Medeniyet tarih ve yazı ile başlamaktadır. Bunun başlangıcı şehirlerin kurulmasıdır.⁹ Bazı sosyologların aynı zamanda medeniyet olarak adlandırılan maddi kültür; yapılarımız, tekniklerimiz, yollarımız ihtisal ve ulaşım vasıtalarımız gibi gözle görülebilen maddi unsurlardan ibaret ve kendi eserimiz olan çevre şartlarımızdır.¹⁰ Medeniyet (civilisation) kelimesi dilimize tanzimat döneminde Reşit Paşa ile girmiştir. Kendisi, 1834'de Paris'ten yolladığı yazılarında bu kelimeyi "Terbiye-i nas ve icra-yı nizam" olarak tarif eder. Kelime, Osmanlı Türkçesine medeniyet olarak geçirilir.¹¹

Kültür sözcüğü, Türkçe'de Fransızca'daki "culture" den geçmiş olup önce ünlü Türk Sosyologu Ziya Gökalp'in bulduğu "hars" sözcüğü ile ifade edilmiş, daha sonra "kültür" şeklinde kabul görerek yayımlanmıştır.

Kültür sözcüğü Türkçe'de; ziraat, genel bilgi, spor tekniği, duyuş, düşünüş ve hayat tarzı karşılığı kullanılmaktadır.¹²

Güvenç, kültür sözcüğünün dört ayrı anlam grubunu ihtiva ettiğini belirtmektedir,¹³

9) Dönmezer, S; Sosyoloji, Sulhi Garan Mat., İst.

10) Bilgiseven, A. K; Genel Sosyoloji, Filiz Kitabevi, İst., 1985, S: 15

11) İşçi, M; Kültür Sömürgeciliği ve Eğitim, Turan Yay., İst., 1995, S: 31

12) Türkçe Sözlük, Milliyet Yay., İst., 1985, S: 427

13) Güvenç, B; a. g. e., S: 98 Cihan., İst., 1984, S: 20

(1) Bilim alanındaki kültür: Uygarlıktır.

(2) Beşeri alandaki kültür : Eğitim sürecinin ürünüdür.

(3) Estetik alandaki kültür : Güzel sanatlardır.

(4) Maddi (teknolojik) ve biyolojik alanda kültür : Üretme, tarım, ekin, çoğaltma ve yetiştirmektir.

Gerçekten de, Kültür sözlüğü farklı anlamlarda ve farklı biçimlerde kullanılmaktadır. "Batı Kültürü", "Doğu Kültürü", "Hristiyan Kültürü", "İslam Kültürü", "Hümanist Kültür", "Sosyalist Kültür", "Ziraat Kültürü", "Sanayi Kültürü", "Akılcı Kültür", "Hayalci Kültür"¹⁴, "İptidai Kültürü", "İleri Kültür", "Yerleşik Kültür", "Aşirete Ait Kültür", "Tabiat Kavimleri -Kültür Kavimleri", "Teknik -Beşeri Kültür"¹⁵, "Post -modern Kültür"¹⁶, "Popüler Kültür", "Kitle kültürü"¹⁷, v.b deyimler kültür kavramının farklı kullanış biçimlerini gösteren tipik örneklerdir. "Din bir kültür değeri olduğu için bir unsur bakımından belirli bir yakınlık ifade etmek üzere kullanılan İslam kültürü, Hristiyan Kültürü gibi tabirler, ancak tek cepheli bir mana taşırlar. Umumi bilginin veya gelişigüzel renksiz ve vasıfsız fikir, veya sanat faaliyetlerinin asıl kültürle karıştırılmaması gerekir. Bu karışıklılığı önlemek için çok defa asıl kültüre milli kültür denilmektedir.¹⁸ "

14) Ergin, M; Türkiye'nin Bugünkü Meseleri, Güryay Mat. İst. 1975, S: 21

15) Kafesoğlu, İ; Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri, M. E. Basımevi, İst. 1970, S: 54

16) Sarıbay, Y.A.; Postmodernite Sivil Toplum ve İslam, İletişim Yay., İst., 1994, S: 88-93

17) Alemdar, K. & Erdoğan, İ.; Popüler Kültür ve İletişim Ümit Yay., Ankara, 1994, S: 108

18) Ergin, M; Y. a.g.e., S: 21

İlmi anlamda, bilhassa sosyolojik açıdan konuya baktığımızda kültür ile milletin içiçe girmiş ayrılmaz bir bütün olduklarını, dolayısı ile kültürün "milli" olduğunu yada "milli kültür"ü ifade ettiğini anlarız.

Türk Sosyoloji tarihinde milli kültür kavramını ilk defa kullanan Ziya Gökalp olmuştur.¹⁹ Mümtaz Turhan da, kültürün "millilik" vasfının altını çizmiş ve kültürün "millet hududunu aşamayacağına dikkati çekmiştir.²⁰ Bu noktaya biraz ileride daha ayrıntılı değineceğiz. Şimdi, Mümtaz Turhan'ın da belirttiği gibi "kültür"ü tanımlamaktaki zorluktan ötürü, bu kavrama yüklenen anlamlar üzerinde durmak, Mümtaz Turhan'ın kültüre bakış yöntemini daha iyi anlatacağından ve sözcüğün de yabancı olması sebebiyle öncelikle, yabancı literatürde yer alan kültür tanımlarından bahsetmenin yerinde olacağını düşünüyoruz. Daha sonrada ülkemizin sosyal bilimcilerinin "kültür" ve "medeniyet"i nasıl algıladıkları ve anlamlandırdıkları üzerinde durarak örnekler vereceğiz.

C. LİTERATÜRDE KÜLTÜR VE MEDENİYET KAVRAMLARINA YÜKLENEN ANLAMLAR

1. Yabancı Sosyal Bilimcilerden Örnekler

Aşağıda geçmiş yıllarda kültür kavramına verilen anlamlar ile ilgili olarak literatürde yer alan çeşitli tanımlar verilmiştir. Kuşkusuz her düşünürün kavram-model-teorisi oldukça uzundur. Bu nedenle , o bilim adamını diğerlerinden farklı kılan tema ile kavramı ele alınıp kısaca özetlenecektir.

19) Türkoğan, O; Değişme Kültür ve Sosyal Çözölme, Birleşik Yay., İst., 1996, S: 23

20) Turhan, M; Kültür Değişmeleri, S: 38 Yine Turhan, M; "Atatürk İlkeleri ve Kalkınma", Bütün Eserleri 1, Yağmur Yay., İst., S: 406 v.d.

"a) Sapire'e göre kültür; varlığımızın yapısını (ilişkilerini) belirleyen, sosyal bir süreçle öğrendiğimiz uygulama ve inançların, maddi ve manevi öğelerin birliğidir.

b) Linton'a göre kültür; bir toplumun tüm hayat biçimidir.

c) Marquet'e göre kültür; bir grubun yaşama biçimidir.

d) Sorokine'e göre kültür; sosyal kültürel evrendeki açık seçik eylemlerin ve araçların ortaya koyduğu ve nesnelleştirdiği anlamlar, değerler ve kurallar, bunların etkileşim ve ilişkileri bütünleşmiş ve bütünleşmemiş gruplardır.

e) Sumner ve Keller'e göre kültür; İnsanların [içinde bulunduğu] yaşam koşullarına uyumlarının toplamı onların kültürüdür.

f) Tozzer'e göre kültür; toplumsal olarak öğrenilen ve aynı yoldan yeni kuara aşılana davranış örüntüleri yada kalıplardır.

g) Benedict'e göre kültür; büyütülerek [bilimsel] ekrana yansıtılan bireysel psikolojidir.

h) Winston'a göre kültür; Sosyal etkileşim ürünüdür.

ı) Herskovits'e göre kültür; Yaşam çevremizin insan yapısı olan kesimidir.

i) **Marx'a göre kültür;** Doğanın yarattıklarına karşılık, insanoğlunun yarattığı hemen her şey'dir.

j) **Wissler'e göre kültür;** Belli bir düşünceler sistemi yada bütünü (kültürliyesi) dir.

k) **White'a göre kültür;** Maddi öğelerin, davranışların, düşünce ve duygularını simgelerden oluşan simge (sembol)'lere dayalı bir örgütlenmesidir.

l) **Tylor'a göre kültür yada uygarlık;** bir toplumun üyesi olarak, insanoğlunun öğrendiği (kazandığı) bilgi, sanat, gelenek–görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıklarını içine alan karmaşık bir bütündür."²¹

m) **Wolf'a göre kültür;** milletin fertlerinin iştirak halinde bulunduğu manevi hayattır."²²

n) **Duverger'e göre kültür;** "bir insan topluluğundan beklenen davranışları tayin eden rolleri oluşturan düzenlenmiş bir davranışlar, düşünceler, duygular bütünüdür."²³

o) **Spengler'e göre,** "her kültür; ferdi insanın yaş safhalarından geçer. Her birinin çocukluğu, gençliği, olgunluğu ve yaşlılığı vardır."²⁴

21) Güvenç, B; insan ve Kültür, Remzi Kitabevi İst., 1993, S: 101-102

22) Kafesoğlu, İ.; Türk Milli Kültürü, Boğaziçi Yay., İst., 1982, S: 15

23) Duverger, M; Siyaset Sosyolojisi (Çev: Şirin Tekeli) Varlık Yay., İst., 1975, S: 113

24) Spengler, O.; Batı'nın Çöküşü (Çev: Giovanni Scagnomillo) Dergah Yay., İst., 1978, S: 114

ö) **Eliot'a göre "kültür;** bir bütün olarak toplumun ürünüdür, bir başka ifade ile toplumu toplum yapan şeydir. Yani kültür, toplumun herhangi bir kesiminin, herhangi bir sınıfının yarattığı birşey değildir."²⁵ Aynı zamanda herhangi bir toplumun dininin vücut bulmuş şeklidir.²⁶

p) **Toynbee'ye göre;** medeniyetin ortaya çıkması "çok sert olmayan bir coğrafya " ve "yaratıcı bir azınlık" ile mümkün olmaktadır.²⁷ Toynbee'ye göre tarihin araştırma birimi milletleri de içine alır ve hatta onları aşarak "medeniyetleri" de kapsar.²⁸ Kendisi tıpkı Spengler gibi doğuş, gelişme, çöküş safhalarından bahsederek medeniyetlere ömür biçmektedir. Yirmi bir ayrı medeniyetten söz eder. Gelişme döneminde kültür devamlı yenilenerek yaratıcı özellikleri ile medeniyete meydan okurken, sosyal ve fiziki çevreye başarılı cevaplar / tepkiler verirken, çöküş döneminde bunun tam aksi olmakta çünkü cemiyetin kendi içinden gelen tepkilere kayıtsız kalınmaktadır.²⁹

r) **Ogburn'a göre kültür;** "bir toplumsal grubun kendisinin yarattığı ve o grubun üyelerince öğrenme ile kazanılan ve paylaşılan davranışlar ve ortak yaşayış biçimleridir."³⁰

25) Eliot, T.S.; Kültür Üzerine Düşünceler, (Çev.: Sevim Kantarcıoğlu), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1987, S: 31

26) Kaplan, M.; Kültür ve Dil, Dergah Yay., 3.b.s. İst., 1985, S: 17

27) Meriç. C.; Ümrandan Uygarlığa, Ötüken Yay., İst., 1977, S: 121-122

28) Güngör, E; Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik, Ötüken Yay., İst., 1989, S: 176-177

29) Erkal, M; Sosyoloji, Der. Yay., İst., 1995, S: 136

30) Ogburn, Mink off; Sociology, 1946, S: 246 Zikreden: Sami Gürtük, Sosyoloji, Balkanoğlu Mat., Ankara, 1974, S: 225

s) Alman Antropolog Thurnwald'a göre medeniyet ve kültür farklı şeylerdir; Medeniyet bilgi ve teknik vasıtalarla sahip olmaktır. Medeniyetin esasını bilmek ve yapabilmektir. Kültür ise takınılmış bir tavidir. "Kültür tavırlardan , davranış tarzlarından, örf ve adetlerden tesislerden ve teşkilattan mürekkep öyle bir sistemdir ki, tarihi bir mahsul olmak üzere teşekkül etmiş, ânaneye bağlı bir cemiyet içinde onun medeni teçhizatı ve vasıtaları ile karşılıklı tesirler neticesinde meydana çıkmış, ve bütün unsurlarının zamanla yek diğerine kaynaması sayesinde ahenkli bir bütün haline gelmiştir."³¹

ş) Mac - Iver'a göre uygarlık maddî, kültür manevi değerlerden oluşur. Bir toplumun yaşayış ve düşünüş tarzı, sanat edebiyat ve dinle ilgili değerleri adet, gelenek ve eğlenceleri kültürünü yansıtır. Fayda sağlamak amacını taşıyan ve belirli bir hedefe ulaşmak için kullandığı her çeşit araçlar ise toplumun uygarlığını (medeniyetini) dile getirir.³² Kültür medeniyetin antitezidir.

2. Ülkemiz Sosyal Bilimcilerinden Örnekler:

Ülkemizde Sosyoloji biliminin kurulmasında, yerleşmesinde ve gelişmesindeki önemli katkılarından ve düşünce sisteminin özünü de kültür-medeniyet konusu oluşturduğundan dolayı bu kısımda, Ziya Gökalp üzerinde daha fazla durulacak diğer sosyal bilimcilerimizin Gökalp'le benzeyen ve ayrılan tarafları karşılaştırılarak, farklı yönleri özetleme yolu tutulacaktır.

31) Turhan, M; Kültür Değişmeleri, S: 35-36

32) Turhan, M; Kültür Değişmeleri, S: 36 Ayrıca bkz.: Mc Iver-Page; Cemiyet (Çev.: Amiran Kurtkan), Devlet Kit. İst., 1971 S: 91

a. Ziya Gökalp

Turhan'a göre Gökalp'in tariferi: "teferruata ait baz noktalar istisna edilmek üzere, bugün Sosyal antropoloji ve Sosyolojide umumiyetle hakim olan telakkilere çok benzemesi bakımından halâ tazeliğini muhafaza etmektedir..."³³

Ziya Gökalp, Fransızca "culture" sözcüğünü iki ayrı anlamda ele almıştır. Bunlardan ilki "hars" diğeri "tezhib"tir. Gökalp'e göre; "Hars, halkın ananelerinden, teammüllerinden, örflerinden, şifahî veya yazılmış edebiyatından, lisanından, musikisinden, dininden, ahlâkından, bedî ve iktisadî mahsullerinden ibarettir. Bu bediaların hazinesi ve müzesi halk olduğu için "hars" demokratiktir."³⁴ Buna karşılık, aristokratik bir mahiyete sahip "tezhib"in anlamı da şöyledir: "Tezhip ise yalnız yüksek bir tahsil görmüş, yüksek bir terbiye ile yetişmiş hakiki münevverlere mahsustur. (...) Tezhibin esası, iyi bir terbiye görmüş olmak; makulâtı, güzel sanatları, edebiyatı, felsefeyi, ilmî ve hiçbir taassup karıştırmaksızın dini; gösterişsiz, samimi bir aşk ile sevmektir."³⁵

33) Turhan, M.; Kültür Değişmeleri, S: 36

34) Gökalp, Z.; Türkçülüğün Esasları Hazırlayan: Mehmet Kaplan, M.E. Basımevi, İst. , 1976, S: 96

35) Gökalp, Z.; y.a.g.e., S: 96-97

Bu ifadelerden anlaşılacağı gibi, Gökalp'de "hars"; halk kültürünü temsil eder ve demokratiktir. "Tezhib" ise aydın kültürünü temsil edip, aristokratik bir özellik taşımaktadır. Gökalp Sosyolojisi'ne göre "hars" ile "tezhib" arasındaki birinci fark budur. İkinci fark ise; "hars", "milli"dir, "tezhib" ise "beynelmilel"dir.

Harsın "milli", tezhibin "beynelmilel" olması bizi "milliyetçilik ve beynelmileliyetçilik" meselesine getirmektedir: "(Millet) aynı harsta müşterek olan fertlerin heyet-i mecmuasıdır. "Beynelmileliyet" aynı medeniyette müşterek olan milletlerin heyet-i mecmuasıdır. Beynelmileliyete, "medeniyet zümresi"de denilebilir."³⁶

Burada, önemle belirtmemiz gereken husus "hars"ın "milli" oluşu, bir millete ait oluşudur. Millet aynı harsta müşterek olan fertlerin oluşturduğu bir bütünlüktür." **Türk sosyoloji tarihinde milli kültür, kavramını ilk defa kullanan Ziya Gökalp olmuştur.**³⁷ Yalnız, bir millete mahsus olan müesseselerin mecmuuna "hars" denilir."³⁸

36) Gökalp, Z.; y.a.g.e., S: 97

37) Türkdöğan, O.; Değişme Kültür, S. Çözülme, Birleşik Yay., İst., 1996, S: 23

38) Gökalp, Z.; y.a.g.e., S: 96-97

Gökalp, "Türk Medeniyeti Tarihi" adlı eserinde, medeniyet ile kültürü şöyle karşılaştırmaktadır: Medeniyet çeşitli milletlerin ortak malıdır. Çünkü her medeniyeti sahipleri olan çeşitli milletler ortak bir hayat yaşayarak meydana getirmişlerdir. Bu nedenle her medeniyet mutlaka milletlerarasıdır. Fakat bir medeniyetin, her millete aldığı özel şekilleri vardır ki bunlara hars (kültür) adı verilir.³⁹ **Buradan medeniyetin iki anlamı ortaya çıkmaktadır. Birincisi, medeniyet, aynı bayındırlık çevresinde yaşayan komşu milletlerin oluşturduğu bir bütünlüktür. İkinci olarak da karşılıklı alınıp verilen maddi unsurlar da medeniyeti oluşturur.**

Gökalp, "Türkçülüğün Esasları" adlı eserinde; "... Yalnız bir millete mahsus olan müesseselerin mecmuuna "hars" denilir. Yalnız bir ümmete mahsus bulunan müesseselerin mecmuuna da (din) adı verildiği gibi bu iki mefhumun karşısında "medeniyet" mefhumunun mevkiî ne olabilir?"⁴⁰ sorusunu sorar. Buradan da anlıyoruz ki Gökalp'de "din" bir "kültür" unsuru olmakla birlikte daha çok "kültür"ün üzerinde belirleyici, ağırlıklı bir rolü oynamaktadır. Bu soruya cevabı ise, harsları (kültürleri) ve dinleri farklı olan çeşitli cemiyetlerin arasındaki ortak olan sosyal müesseselerin bütününe de "medeniyet" denildiğini kültür ve dinleri farklı olan Japon ve Rus milletlerinin de batı medeniyetine dahil olduklarını söyler.

39) Gökalp, Z.; Türk Medeniyeti Tarihi, Kültür Bak. Yay., İst., 1976, S: 19

40) Gökalp, Z.; Türkçülüğün Esasları, S: 48

Gökalp göre; "harsı kuvvetli fakat medeniyeti zayıf bir milletle, harsı bozulmuş, fakat, medeniyeti yüksek olan diğer bir millet, siyasî mücadeleye girince, harsı kuvvetli olan millet daima galip gelmiştir. Mesela eski Mısırlılar, medeniyette yükselince harsları bozulmaya başladı. O zaman yeni doğan Fars devleti ise, medeniyette henüz geri olmakla beraber kuvvetli bir harsa malikti. Bu sebeple Mısırîleri mağlup ettiler."⁴¹ demekte tarih sahnesinde yaşamış ve daha sonra silinip gitmiş olan "medeniyet"lerden [devlet kuran ancak milli harsını (kültürünü) ihmal ettiği için yok olan] örnekler vererek medeniyetin fazla gelişmesinin milli harsı bozduğunu vurgulamaktadır.

Buradan da anlaşılacağı üzere Gökalp'de kültür, medeniyetin antitezidir: "medeniyetçe aşağı fakat kültürce yüksek olan bir kavim; medeniyetçe yüksek, fakat kültürü bozulmaya başlamış olan devletlere üstün gelir."⁴² Medeniyetin gelişmesi kültürün bozulmasına yol açmaktadır. Medeniyet ile kültür arasında bir zıtlık vardır: Kültür, medeniyetin antitezidir. Aynı görüşe Mc Iver'da da rastlamaktayız. Bu nedenle, Turhan "Ziya Gökalp'ın kültür ile medeniyet anlayışı ile Mc-Iver'in tarifleri arasında bir benzerlik ve bazı müşterek noktalar vardır."⁴³ demektir. Oysa Turhan'da kültür ile medeniyet arasında bir zıtlık değil, bir diyalog, bir uyum ve bütünleşme vardır. Bu konuya, ileri de daha ayrıntılı değineceğiz.

41) Gökalp, Z.; Türkçülüğün Esasları, S: 37-38

42) Gökalp, Z.; Terbiyenin Sosyal Temelleri Hazırlayan: Rıza Kardeş, C.1, M.E. Basımevi, İst., 1973, S: 311

43) Turhan, Kültür Değişmeleri, S: 37 Ayrıca bkz.: 32 nolu dipnotun bulunduğu kısım

Medeniyet, milletler arasında bir temessül (benzeşme) amilidir. (etkenidir.) Kültür, ise milletleri farklılaştırır. Medeniyet, milli harsa mal edilmedikçe, millet tarafından benimsenmiş sayılmaz. Yalnız aydın sınıfın kabul ettiği bir medeniyet (tezhip), milletin harsî hayatında yabancı ve zararlı bir unsur olarak kalır. Ferd, belli bir medeniyete ancak milletin (harsının: milli kültürünün) aracılığı ile dahil olur. Hakikî medeniyet, mütekâmil (olgunlaşmış, gelişmiş) milli harslara dayanılarak yaratılabilir.⁴⁴

Bir yanda medeniyetin tabîî bir görüntüsü olan tezhip, usul ile ve ferdi irade ile meydana getirilmiş bilgiler olduğundan aydınlara mahsus; öte yandan usul ve ferdi irade ile yapılamayan, taklit ile başka milletlerden alınamayan duygular, din, dil, gelenek-görenek, edebiyat, musiki tüm bunlar halkın öz malı olduğu için hars (milli kültür) halka mahsustur, halkın kültürüdür.

"Yalnız aydın sınıfın kabul ettiği bir medeniyet (tezhip), milletin harsî hayatında yabancı ve zararlı bir unsur olarak kalır" demiştik. Gökalp'e göre; aydın tabakanın meydana getirdiği kültür sistemi ile halk kültürü arasındaki bu farklılaşmayı, bu ikiliği kaldırmak gerekmektedir." (...) Ona göre bu ikiliği kaldırmanın tek yolu medeniyetin veya onun tabîî görüntüsü olan tezhipin milli kültüre aşılmasıdır."⁴⁵ Bu da aydınların (seçkinlerin: güzidelerin) en temel görevidir." Gökalp'e göre, halk kültürün yaratıcısıdır; onun için halka başvurmak gerekir. Milli kültür halkın eseridir. Toplumun aydınları, elitleri bu hazineyi, kültürü işlemeli, kendi ifadesiyle "tezhip" şekline (işlenmiş kültür) sokarak zenginleştirmelidir."⁴⁶

44) Heyd, U.; Ziya Gökalp'in Hayatı ve Eserleri, (Çev.: Cemil Meriç), Sebil Yay., İst., 1980, S: 45

45) Türkdoğan, O.; Değişme, Kültür, S-Çözülme, Birleşik Yay., İst., 1996, S: 26

46) Erkal, M.; Sosyoloji, Der. Yay., İst., 1995, S: 138

(...) Seçkinler doğuştan değil, başarıya dayanan bir statüye sahiptirler. Başarılarını, toplumdaki yetenek ve imkanlarını kullanmaları suretiyle gerçekleştirmişlerdir. (...) Gökalp'e göre seçkinler, ancak demokratik bir rejimde gerçek kimliğine kavuşmuş olurlar. Böyle bir demokratik toplumda seçkinin görevi, halktaki bilinçsiz (şuursuz) fikirleri bilinçlendirmek ve halkı gerçek idarenin sahibi olduğuna inandırmaktır. Tersine, halka yararlı bir kalkınma fikri getirmeyip ve onu hazırlayamayan seçkinler; bilgili de olsalar seçkin sayılamazlar. Bu bakımdan asıl seçkinler, halkı aydınlatan ve halkın yükselmesi için kendini bütün varlığı ile halk için feda eden kimselerdir." (...)⁴⁷

"İngiliz medeniyeti İngiliz kültürüne aşılanmıştır. Bundan dolayı, İngiliz kültürü gibi İngiliz medeniyetinin unsurları arasında da bir uyum vardır. Zira, tezhîp temas ettiği insanları biraz insanîyetçi, biraz müsamahalı, her ferde, her millete karşı iyilik ister ve telifçi (eclectique) yapar..."⁴⁸

47) Türkoğan, O.; Ziya Gökalp Sosyolojisinde Bazı kavramların Değerlendirilmesi, Atatürk Üniv., İşletme Fak., Yay., Ankara, 1973, S: 29

48) Gökalp, Z.; Türkçülüğün Esasları, S: 97

"Görülüyor ki uyum tezhiğin bir hususiyetidir. Tezhiğin hem değişmeye açık olması hem de temas edeceği halk kültürü ile uyum sağlamaya çalışması milli kültürün gelişmesi ve zenginleşmesi için önemli bir kaynağı teşkil eder. (...) **Milli kültürün kaynağını bir yanda getirilmemiş, fakat tabîî duygularımızın eseri olan kültür ile batıdan taklit yolu ile alınan ve usul vasıtasıyla kazanılmış bilgilerin (medeniyetimizin/tezhipimizin) aşılmasında aramak gerekir. Hem kültür hem de medeniyet uyumlu bir tarzda bütünleştikleri takdirde, Gökalp'e göre milli kültürümüzün temel yapısı (konfigürasyonu) ortaya çıkmış olur.**"⁴⁹

"(...) Gökalp 1881 yılında çıkardığı "Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak" adlı kitabında Tanzimat'ın başından beri gelişen üç büyük akımı birleştiriyordu. Ona göre bunlar, Türk milletinin vazgeçemeyeceği üç gerçeğe tekabül ediyor. Türklük onun varlığının esası, İslâmiyet dini, ilim ve teknikten ibaret olan garplılık ise benimsemek zorunda olduğu çağdaş medeniyet idi. Gökalp'in belirttiği gibi "bu üç cereyan da hakiki ihtiyaçtan doğmuş" idi. Gökalp'in yaptığı şey, birbirine zıt gibi görünen bu akımları birleştirmek aydınlatmak, aralarında bağlantılar kurmaktı."⁵⁰

b. Mehmet İzzet

İzzet de tıpkı Gökalp gibi kültür ve medeniyeti birbirinden ayrı değerlendirirse de O'nun kavrayışı Gökalp'den biraz daha farklıdır.

49) Türkdogan, O.; Değişme Kültür ve Sosyal Çözülme, Birleşik Yay., İst., 1996, S: 26-27

50) Kaplan, M.; Kültür ve Dil, Dergah Yay., İst., 1985, S: 133

Medeniyeti iki anlamda ele alır; "umumî olarak insanı hayvandan ayıran yaşama şekilleri" ve "şehir hayatı" olarak inceler.

Gökalp'in "kültür milli, medeniyet milletlerarasıdır" ayırımını eleştiren İzzet; "Ziya Bey'e göre bunlardan Türk'ün ortaya koyduklarını kültür odasına, başka milletlerden alınıp taklit edilmiş olanları medeniyet salonuna ayırmalıdır"⁵¹ demektedir "Türk musukisi" - "Osmanlı Musukisi", "Türk Edebiyatı" - "Osmanlı Edebiyatı", "Türk Ahlâkı" - "Osmanlı Ahlâkı"⁵² gibi Gökalp'in "Osmanlılık" ve "Türklük"ü keskin sınırlarla ayıran ikilemelerine haklı olarak itiraz etmektedir. Kültür milletlere has, medeniyet de milletler arasında müşterek olan hayattır. Hem Gökalp de hem de İzzet'de kültür, milletlerin kendilerine özgü manevi değerleridir, diyebiliriz.

c. Yahya Kemal

Ona göre medeniyet veya kültür, yaşanılan topraklarda kendine has bir hayat şekli, hayat üslûbu oluşturmak demektir. Türkler Anadolu'ya geldikten sonra bu işi başarmışlardır.

Kaplan, Y. Kemal için, "kültür ve medeniyeti uzaklarda, hayalde veya mücerret düşüncede değil, üzerinde yaşanılan toprakta, görülen ve işitilen sanat eserinde, konuşulan dilde arıyordu." demektir.⁵³

51) İzzet, M.; Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat Ötüken Yay., İst., 1981, S: 181-183

52) Gökalp, Z.; Türkçülüğün Esasları, Hazırlayan Mehmet Kaplan, M.E. Basımevi, İst., 1976, S: 28-32

53) Kaplan, M.; Kültür ve Dil; Dergah Yay., İst., 1985, S: 135-136

Yahya Kemal'de tıpkı Mehmet İzzet'in yaptığı gibi Gökalp'in düşünce sistemindeki "Türklük", "Osmanlılık" şeklinde keskin ayrımları doğru bulmamış bir anlamda O'nun eksikliklerini tamamlamıştır. Yahya Kemal'de Türklerin "milli bir kültürü" olduğuna dilini ve dehasına inanır ancak Türklerin İslam medeniyeti içinde yarattıkları kültürü dışlamaz.

d. Muharrem Ergin

Ergin'de kültür ve medeniyet arasında ayırım yapar. Ergin'e göre kültür bir millete aittir, millidir, orjinaldir, tabii ve canlı bir varlıktır, süreklilik ve tarihilik vasfı vardır, cemiyetin ortak malı olup, özü değişmez. Medeniyet ferdî bilgilere; tecessüse (ilgiye), ilim ve tekniğine dayanan, konforu ve yaşama imkanlarını arttırmayı hedef alan, milli rengi olmayan faaliyet ve eserlerdir. Kültür duygulardan medeniyet bilgilerinden mürekkeptir, medeniyetin milliyeti yoktur.⁵⁴

e. Ziyaeddin Fındıkoğlu

Fındıkoğlu, lügat karşılığı ile terimin anlamını birleştirmek suretiyle kültürden ziraati ve aynı harsı kasetmenin hiçbir sakıncası olmadığını belirtir. Diğer yandan da fikri manada ekip biçmek kültürdür, öğrenilen, okunulan, işitilen şeylerin zihinde bıraktığı tortudur.⁵⁵

54) Ergin, M.; Türkiye'nin Bugünkü Meseleri, Güryay Mat., İst., 1975, S: 21-26

55) Fındıkoğlu, Z.F.; "Kültüre Dair" Türk Yurdu, Sayı:253, 1956, S: 15

f. Cemil Meriç

"Kültür" yerine "irfan" sözcüğünü tercih eden Meriç "irfan, insanoğlunun has bahçesi. Ayırmaz, birleştirir... İrfan kendini tanımakta başlar. Kendini tanımak önyargıların köleliğinden kurtulmaktır... İrfan, bir Tanrı vergisi... Batı, kültürün vatanıdır. Doğu, irfanın... Tarihimiz, mührü çözülmemiş bir masal hazinesi"⁵⁶

g. Mehmet Eröz

Eröz'e göre kültür örf, adet, din, dil gibi manevi değerlerden oluşur. Cemiyet ile kültür (zihniyet) arasında güçlü bir ilişki vardır. Sosyal yapı kültüre göre şekillenir.⁵⁷ Medeniyet veya faydacılık düzeninin kriteri ise verimlilik esasına dayanır.⁵⁸

h. Sabri Ülgener

Eröz gibi Ülgener'de kültür değerlerinin cemiyet üzerinde ağırlıklı rolü olduğunu vurgular. Ülgener'e göre kültür; sosyal realite karşısında tavıralış (zihniyet) "en derin noktalarına kulak verilerek duyulacak, birlikte yaşanacak manevi bütünlerdir." Zihniyet bilhassa "iktisat zihniyeti" İslam dini ile şekillenmiştir.⁵⁹

56) Şenel, A.; Doğuda ve Batıda Düşüncenin Tümmeleri, Kamer Yay., İst., 1993, S: 124

57) Eröz, M.; Milli kültürümüz ve Meselelerimiz, Doğuş Yay., İst., 1983, Giriş kısmı

58) Eröz, M.; İktisat Sosyolojisine Başlangıç, İ.Ü. İkt. Fak. Yay., İst., 1973, S: 28

59) Ülgener, S.; Darlık Buhranları ve İslam İktisat Siyaseti, Ankara, 1984, S: 8

"Hangi çağa ait olursa olsun zihniyet, seçilen zamana göre farklar göstereceği gibi, çevreye göre de göze değişik manzaralar sürer."⁶⁰

1. Amiran Kurtkan Bilgiseven

Kurtkan; insanın insan tarafından tesis edilmiş ve yaratılmış olan çevresine kültür der.⁶¹ "Kültür cemiyetimizin bize sağladığı sosyal mirası ifade eder. Geçmiş nesillerden bize intikal eden ve bizim ilavelerimizle zenginleşen, sosyal nitelik bütün maddi ve manevi çevre unsurları kültürü meydana getirir."⁶²

i. Hilmi Ziya Ülken

Ülken'e göre kültür, milletin içinde bulunduğu çağa uygun olarak yaşattığı dil, ilim, sanat, felsefe, etik, estetik v.b. alanlarda ortaya konulan faaliyet ve eserlerin ürünlerin toplamıdır. Diğer bir anlamı ise sözlük anlamının bir yansıması olarak insanın kafasının yeniden düzenlenmesi; kafa eğitimi, cemiyetin şuurunu beslemek ve yetiştirmek, dinamik kılabilmek için yapılan yaratıcı hazırlıkların bütünüdür.⁶³

60) Ülgener, S.; İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet dünyası, Der. Yay., İst., 1983, S: 26

61) Bilgiseven, A.K.; Genel Sosyoloji, İ.Ü. İkt. Fak. Yay., İst., 1976, S: 16

62) Bilgiseven, A.K.; "Kalkınma ve Kültür İlişkisi", Sosyoloji Konferansları, 23. Kitap, İst., 1991, S:7

63) Ülken, H.Z.; Millet ve Tarih şuuru, Dergah Yay., İst., 1976, S: 22

j. Bozkurt Güvenç

Güvenç'e göre; toplum, insanoğlu, eğitim süreci ve kültürel muhteva gibi değişkenlerin karmaşık bir fonksiyonu kültür.⁶⁴

k. Önal Sayın

Sayın'a göre "her toplumun bir kültürü vardır, yani doğuya egemen olma, toplumsal ilişkileri örgütleme, üyelerinin kişiliklerini birleştirme biçimi vardır, işte biz buna kültür diyoruz. Kültür şunları içerir:

- * Ortak üretme biçimlerini (çeşitli tarım ve sanayi tipleri, makinalar, mesleksenel jestler)
- * Ortak davranış biçimlerini (adetler, ahlâk, modalar)
- * Kendilerini dile getirme biçimleri (dil, yazılar, toplumsal simgeler)
- * İhtiyaçlarının, mallarını, göreneklerini, rollerini, kurumlarını, dinsel, siyasal, hukuksal ve ahlaksal normlarını ortak hiyerarşileştirme biçimi
- * Dünyayı ve öteki dünyayla olan ilişkilerini ortak bir biçimde dik-kate alma biçimi

Bu basit sıralama kültürün toplumsal yaşamın yapıları olarak adlandırdıklarımızı olduğu kadar toplumsal gidişler (davranış ve tutumlar) olarak adlandırdıklarımızı da içermektedir."⁶⁵

64) Güvenç, B.; insan ve Kültür, S: 102

65) Sayın, Ö.; Sosyolojiye Giriş, Üniversite Kit., İzmir, 1994, S: 211

l. Şerif Mardin;

Mardin'e göre kültür, bir toplumun mevcut örüntüsünü devam ettirmeye yarayan, kısmen esnek fakat normal olarak nispeten yavaş değişen simgeler sistemidir.⁶⁶ Toplumumuzda "kirvelik" "sağdıçlık" gibi müseseleri Gökalp'e göre "potlaç" geleneğinin tezahürüdür. Tarihi köklerimizden günümüze gelinceye kadar kalıcılığını sürdüren birtakım zihniyet birikimleri, semboller Mardin'in terminolojisine göre "**kültür kodu**" adını almaktadır.⁶⁷ Kültür kodları "**Sosyal kontrol**" görevini üstlenir, diyebiliriz.

m. Emin Bilgiç;

Bir milletin karakterini diğer milletlerden ayırmayı sağlayan, tarihin akışı içerisinde meydana gelen kendisine has maddi ve manevi değerlerin ahenkli bir bütününe kültür adını verir.⁶⁸

n. Ahmet Ağaoğlu;

Kültür yerine uygarlıktan söz ederek "uygarlık en geniş anlamıyla hayat tarzıdır" ve "Batı uygarlığı tümüyle alınmalıdır."⁶⁹

66) Mardin, Ş.; İdeoloji, Sos. Bil. Der. Yay., Ankara, 1976, S: 74

67) Türkdoğan, O.; Milli Kültür Modernleşme ve İslam, Üçdal neşriyat, İst. 1983, S: 159-161

68) Bilgiç, E.; Milli Kültür Davamız, Doğuş Yay., İst., 1986, S: 27

69) Ağaoğlu, A.; Üç Medeniyet, 1972, S: 3-11-16

o. Erol Gngr;

Gngr'e göre; "Avrupa kültürü ile Avrupa medeniyetinin birbirinden ayrılmaz oldukları fikri, esasında yalnız sayılmaz; ama bu fikir bizim o kültürü olduğu gibi almamızı isteyenleri haklı çıkarmaz. Avrupa medeniyeti ile kültürü elbette birbirinden ayrılmaz, çünkü bu ikisi birbiriyle girmiş birbirine bağlanmıştır... Fakat bir kültür-medeniyet bütünleşmesi oradaki medeniyet unsurları ancak o kültürle birada gidebileceği demek değildir... Avrupa kültürü ve medeniyeti diye iki ayrı Şey olmadığını söyleyenleri yanıltan Şey, bu birleşimin mkemmelliğidir"⁷⁰ Gngr, kültür için ise Şu izahı vermektedir: "**Kültür, bir cemiyetin kendi problemlerini çözmenin bir tarzı olarak benimsenmiş olup, kullandığı her türlü davranış sistemleri ve maddi vasıtaların bir terkibidir. Bütün bu davranışların gerisinde çok defa birtakım inançlar, normlar ve kıymetler vardır ki manevi kültür dediğimiz bu zihni unsurlar kültürün temel yapısını teşkil ederler.**"⁷¹

70) Gngr, E.; Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik Tre-Devlet Yay., Ankara, 1980, S: 18-19

71) Gngr, E.; Türk Kültürü ve Milliyetçilik, Ötüken Yay., İst. 1978, S: 33-34

ö. Mustafa Erkal

Erkal'a göre kültür; birarada yaşama ihtiyacı duyan sürekli ve teşkilatlı bir yapıya sahip insan topluluğunun, kendi tarihi gelişimi hakkında sahip olduğu şuurlu ve bu şuurun yeni nesillere aktarılmasıdır. **Kültür topluma ait olup insanın diğer insanlara ve maddeye karşı takındığı tavır etkileyen bir bütündür.**

Erkal, kültür unsurlarını maddi ve manevi olmak üzere iki grupta toplamakta inançlar, semboller değerler ve normları (folklar, örf, kanun) “manevi kültür”, teknik, araç, gereç, makina, üretim araçları gibi maddi oluşumları da “maddi kültür” olarak isimlendirerek “maddi kültür, manevi kültürün dışlanmış şeklidir”⁷² demektedir. Kültürün manevi çehresi için, şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“Kültürün manevi çehresi daha karmaşık ve soyuttur. Maddi kültür, kültürün manevi çehresine göre daha çabuk değişebilir. Manevi kültürlerini koruyan, geliştiren ve canlılığını muhafaza eden milletlerin maddî kültürde de gelişme sağlamaları normaldir. Medeniyetin ve maddi kültürün alıcısı durumunda olan milletlerin maddî olmayan kültürleri yeteri derecede güçlü ve yaratıcı ise, yabancı maddi kültür unsurlarını bir hammadde gibi işleyebilir.”⁷³

72) Erkal, M.; Sosyoloji, Der. Yay., İst., 1995, S: 131-138

73) Erkal, M.; İktisadi Kalkınmanın Kültür Temelleri, Der. Yay., İst., 1994, S:161

p. Orhan Türkdoğan

Türkdoğan'a göre kültür; **“öğrenilmiş davranış biçimlerinin nesilden nesile aktarılması veya toplumun bir üyesi olarak ferdin kazandığı duyma, düşünme ve faaliyet tarzlarının sosyal açıdan standartlaşması”**⁷⁴ dır.

“Sosyal açıdan standartlaşma” toplum fertlerinin çoğunluğunun katılması, herkesçe benzer bir şekilde düşünülmesi, hareket edilmesi, anlamına gelmektedir. Bu kavrayış bizi **“milli kültür”**e götürür.

Günümüz sosyolojisine göre **“milli kültür, bir toplumda fertlerin çoğunluğunun katıldığı ortalama (vasati) kültür”**⁷⁵ dür. Kültürü oluşturan maddi manevi her unsurun ardındaki inanç ve değerler sistemi gözardı etmemek lazımdır.

74) Türkdoğan, O.; Değişme-Kültür ve S. Çözülme, Birleşik Yay., İst., 1996, S: 66

75) Türkdoğan, O.; y.a.g.e., S: 24

r. Mehmet Kaplan

Kaplan'a göre: "Bir millet tarafından çağlar boyunca yaratılan ve bugüne kadar gelen maddi ve manevi herşey "**milli kültür**" kavramına girer"⁷⁶

Kaplan'a göre **kültür; maddi manevi herşeyi işlemek, geliştirmektir. Kültür asırlar boyunca gelişmiştir.** Kültürler arasında, alış-verişler gerçekleşebilir, ancak şansiyet sahibi milletlerin kendilerine özgü bir kültürleri vardır. Yüksek seviyede olan hiçbir kültür "saf" değildir. Medeni milletler başka milletlerin kültürlerinden istifade etmişlerdir. Türk dili, edebiyatı, tarih, sanat, musiki, plastik sanatlar, tabîî güzellikler Türk milletinin en önemli kültürel değerleridir.

Kültürün bütün ayrıntıları gösteren üç varlık, tarihin ürünü ve aynası olarak - şehir, müze ve kütüphaneler - milletin asırlar boyunca yarattığı eserleri ihtiva ederler.⁷⁷

Kültür ile ilgili bütün bu tanım ve bakış açılarından sonra, artık ikinci bölüme, Mümtaz Turhan'ın konuya nasıl baktığını, kültür ve medeniyette hangi açılardan yaklaştığını incelemeye geçebiliriz.

76) Kaplan, M.; "Kültür ve Kültürü Meydana Getiren Unsurları", Türk Kültürü ve Medeniyeti, Cilt:1 Atatürk Üniv. Yay., 1976

77) Kaplan, M.; Kültür ve Dil, Dergah Yay., İst., 1985, S: 102-103

İKİNCİ BÖLÜM

TURHAN'IN KÜTÜR VE MEDENİYETE

YAKLAŞIMI VE BU YAKLAŞIMININ DAYANDIĞI TEMELLER A. ETKİLENDİĞİ E KOLLER AÇISINDAN TURHAN'IN KÜLTÜRE BAKIŞI

Turhan'ın yetiştirdiği öğrencilerinden biri olan Prof. Özakpınar O'nun Gestalt psikoloji ekolünden etkilendiğini, bundan başka herhangi bir teorik yaklaşıma yakınlık duymaktan ayrı, genel bir düşünme niteliği olan bilim zihniyetini benimsediğini vurgular, ancak fonksiyonalist ekolden hiç söz etmez.⁷⁸

Prof. Kongar ise Turhan'ın kültür teorisinin Malinowski'nin fonksiyonalizmine dayandığını belirtir, ancak O'da gestalt ekolünden hiç söz etmez.⁷⁹

Gerçekte, Turhan, disiplinlerarası çalışan bir bilim adamı olarak Gestalt Psikolojisi'nden, Antropolojik Fonksiyonalizm'den ülkemizde ise Gökalp Sosyolojisinden etkilenmiştir. Eserlerinde referans gösterdiği düşünörlere görüşlere baktığımızda bunu açıklıkla söyleyebiliriz.

78) Özakpınar, Y; Mümtaz Turhan ve Batılılaşma Meselesi Türkiye Diyanet Vakfı yay., Ank., 1995, s:11

79) Kongar, E; Türk Toplumbilimcileri, Cilt: 2, Remzi Kitabevi, İst. 1996, s:234

1. Gestalt Psikolojisi Açısından

Turhan "kültür" ve "medeniyet" ile ilgili çeşitli yaklaşımları değerlendirdikten sonra şu tanımı yapar:

"Kültür, bir cemiyetin sahip olduğu maddî ve manevi kıymetlerden teşekkül etmiş öyle bir bütündür ki cemiyet içinde, her mevcut her nevi bilgiyi, alâkaları, itiyatları, kıymet ölçülerini, umumî atitud görüş ve zihniyet ile her nevi davranış şekillerini içine alır. Bütün bunlar, birlikte, o cemiyet mensuplarının ekserisinde müşterek olan ve onu diğer cemiyetlerden ayırt eden hususî bir hayat tarzı temin eder."⁸⁰

Görüleceği gibi bu tanımda göze çarpan en önemli taraf, kültürün bir "bütün" oluşu, kendisini meydana getiren özelliklerin toplamı değil de, bu özelliklerin karmaşık bir fonksiyonu oluşudur. Bu bütünlük o toplumun fertlerinin tutum ve davranışlarına yansımakta ve gözlemlenebilen ortak tutum ve davranışlar yine o topluma has olup, onu diğer toplumlardan ayırt eden bir yapılanma ve hayat tarzı sağlamaktadır.

Turhan 1928'de burs kazanarak T.C. Milli Eğitim Bakanlığı'nca Almanya'ya gönderilmiştir.

1928-1935 yılları arasında Berlin ve Frankfurt üniversitelerinin bitirerek tecrubî psikoloji doktorasını yapmıştır.⁸¹ Mümtaz Turhan Almanya'daki öğrenimi sırasında Max Wertheimer, Wolfgang Köhler, ve Kurt Kofka gibi Gestalt psi-

80) Turhan, Kültür Değişimleri, s:45

81) Küçük Hasan; Türk Milliyetçiliğinin Büyük önderlerinden Prof. Dr. Mümtaz Turhan, İrfan Mat. İst, 1977, s:62

koloji ekolünün kurucularını tanıdı. Gestalt teorisi, psikolojik hayatın şekillenmesinde parçaları değil, bütün içindeki teorileri ön plâna çıkarır; algı öğelerinin hafızaya geçirilmesine değil, algı planının yeniden yapılandırılmasına ve böylece algı içeriğinin anlamının ve fonksiyonunun kavranmasına önem verir. Mümtaz Turhan bu ekolün görüşlerinden etkilenmiştir.⁸² Gestalt, almanca'da "şekil", "örtünü" "biçim" anlamına gelir. Herhangi bir karmaşık durumda elementlerden (öğelerden) çok, bu elementlerin meydana getirdiği şekil, örüntü, biçimin önemi vardır. Asıl anlam bu şekil, biçim ve örüntüdedir. Bir ev tuğla, kereste ve çimento yığınının ibaret değildir. Bir nehirde su zerrecikleri her an değişir ama nehir varlığını sürdürür.⁸³ Bütün onu oluşturan parçaların ilişkisinden ortaya çıkar. Bir beste noktalardan oluşur. Siz bu besteyi dinlerken tek tek o besteyi oluşturan notaların seslerine değil, onların biraraya gelerek düzenledikleri bütünü algıyorsunuz.⁸⁴

Turhan'ın tarifindeki kültür, O'nu algıladığı kültür, "gestalt"tir. Kültür bir bütündür. Bütün parçalarının toplamı değildir. Bütün parçalarının toplamından daha farklı, daha fazla birşeydir. Bütünün meydana gelmesinde katkısı olan parçalar /öğeler/ elementlerden birinin tek başına incelenmesi de anlamlı değildir. Çünkü öğeler arasında sürekli ve çok yönlü bir ilişki vardır. **Demek ki, kültür onu meydana getiren öğelerin karmaşık bir fonksiyonudur.**

82) Özakpınar, Yılmaz; Mümtaz Turhan ve Batılılaşma Meselesi, Türkiye Diyanet Vakfı yay. Ank, 1995, s:11

83) Baymur, Feriha; Genel Psikoloji, İnkılap Kitabevi, İst, 1990, s:298-299

84) Arkonaç, S; Psikoloji: Zihin Süreçleri Bilimi, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İst., 1993, s:9-11

Öyle ise kültür hangi öğelerden oluşur? Kültür nasıl teşekkül eder? Kültür hangi ihtiyaçlarımızı karşılar?

2. Fonksiyonalist Antropoloji Açısından

Bu ekolü benimseyen sosyobilimci her bir unsuru varlığının nedenini sorgulamaktadır. "Antropolog her maddi nesne, kültür belirtisi kurum karşısında neden bu öge vardır, hangi gereksinmeyi karşılıyor ve kültürel birlik içindeki yeri nedir diye sormalıdır"⁸⁵

a. Kültürün Teşekkül Etmesi

Turhan, kültürün ortaya çıkışını ihtiyaçların karşılanması süreci ile açıklamaktadır. İnsanlar cemiyet halinde yaşamaya başladıktan sonra aralarında iletişim ve etkileşim kurarak, ortak değer hükümleri, kaideler, nizamlar meydana getirmektedir. Bütün bunlar, insan ihtiyaçlarının karşılanmasını ve bu ihtiyaçların karşılanma biçiminin nasıl olması gerektiğini belirlemektedir. **Turhan'a göre; kültür, ihtiyaçları karşılayıcıdır, insan ihtiyaçlarının tatmininde önemli bir rol oynar.**

Turhan, cemiyetlerin bedeni, içtimaî ve ruhî olmak üzere üç türlü ihtiyaçları olduğunu belirtir.

85) Sayın, Ö; Sosyolojiye Giriş, üniversite Kitapları, İzmir, 1994, s:44

Bedeni İhtiyaçlar: Turhan, bunlara "Fizyolojik veya aslî ihtiyaçlar"da de-
miştir. "İnsan, gıdaya, soğuşa, sıcağı rutubete karşı vücudu muhafazaya, ör-
tünmeye, meskene, nev'inin bekası için de bir eşe muhtaçtır." Görüldüğü gibi,
bunlar; beslenme, konut edinme, soyun devamı ve kültürün taşıyıcısı olarak -
eş edinme ve evlenme yolu ile aile kurma gibi cemiyetlerin çözümlemeleri gere-
ken ilk temel ihtiyaçlarıdır, "daha ince ve işlenmiş bir cemiyet nizamı meyada-
na getirebilmek için bu ilk ve aslî biyolojik ihtiyaçların iyi bir şekilde tatmin
edilmiş olması lazımdır"⁸⁶

İçtimaî ihtiyaçlar: "Turhan'a göre kültürü oluşturan ve sonradan dönerek,
kültürün düzenlediğı, ikinci gereksinme grubu, toplumsal öğelerdir."⁸⁷

İçtimaî ihtiyaçların başında fertlerin arasında münasebetlerin tanzimi gelir.
Kültür mevcudiyetini, mensuplarının işbirliğine, muhtelif meslek ve sanat sa-
hiplerinin ahenkli bir şekilde çalışmalarına, ya doğrudan doğruya veya bilvası-
ta birbirine yardım etmelerine borçludur. Bu nevi münasebetleri, gerek ferdî,
gerek kollektif faaliyetleri temin ve tanzime yarayan, içtimaî teşkilat, müessesese-
ler, örf ve adetler, ahlâkî ve dini mükellefiyetler, kaideler olduğu gibi bunla-
rın müeyyideleri olan cezaî kanunlar vesair mevzuat da vardır. Bu arada bütün
bir kültürün muhtevasını bir nesilden ötekisine aktaran bir vasıtaya, bir ciha-
za ihtiyaç olduğu aşikârdır. Hakikatte en basitinden en mürekkep ve mü-
tekâmiline kadar her cemiyette hattâ en iptidî kavimlerde bile rastlanan bu
vasıtaya terbiye sistemidir. Genç nesiller, cemiyetin nizamlarına, örf ve adetle-

86) Turhan, M; Kültür Değişimleri, s:39

87) Kongar, E; Türk Toplum Bilimcileri, Remzi Kitabevi, İst., 1996, s:223

rine bu sistem sayesinde alıştırmakta ve onun ideallerine bu sistem sayesinde alıştırmakta ve onun ideallerine, kıymetlerine, görüş ve zihniyetine göre yetiştirilmektedir. Böylece kültür, inkıtasız, fasılsız bir şekilde nesilden nesile intikal etmekte daimi bir cereyan halinde akıp gitmektedir."⁸⁸

Bu satırlardan da anlaşılacağı gibi Turhan eğitime büyük önem vermekte, onu kültürün sürekliliği için bir araç olarak görmektedir.⁸⁹

Kültürün geçmişte, şimdi ve gelecekte var olması, toplumun eğitim sistemi ile yakından ilgilidir. Her toplum kendi kültür değerlerini ve ideallerini eğitim sistemi (okullar) aracılığı ile yeni kuşaklara aşılacaktır.

Ruhî İhtiyaçlar: Kültürün oluşmasında önemli bir yeri olan üçüncü bir ihtiyaç grubu da ruhî ihtiyaçlardır ve bunların tatminini sağlayan araçlar; bazen bütün kültüre damgasını vuran, onun özünü oluşturabilecek bir anlam ve içeriğe sahip olabilirler. M. Turhan'a göre;" Ruhi ihtiyaçların başında günlük hayatın zorluklarından, realiteden kaçmak, izah edemediği hadiseler karşısında duyulan acz, korku, dehşet ve hayretten kurtulmak istikbal yada akıbeti hakkındaki endişelerini gidermek, devamlı bir iç huzuruna kavuşmak hasreti ve ilh... gelmektedir. İnsan, bu ihtiyaçların sevkiyle eğlenceye, oyalanmaya; ve kendisini ifade arzusuyla sanata; emellerine nail olma, mesnet arama, sığınma masadıyle de sihre, dine başvurmaktadır."⁹⁰ **Turhan, ihtiyaçlar (bedeni-içtimaî ruhî) ile kültür arasındaki ilişkinin çok yönlü ve karmaşık ol-**

88) Turhan M.; Kültür Değişmeleri, s: 38-39

89) Kongar, E.; Türk Toplum bilicileri, s:223

90) Turhan, M.; Kültür Değişimleri, s:41

duğunu belirtmektedir: "Şu halde hulâsa olarak denebilir ki ilk ve aslî ihtiyaçlar kültürün meydana gelmesine sebep olmuş, kültür de yeni yeni ihtiyaçların doğmasını mümkün kılmıştır."⁹¹

Turhan'ın önemle üzerinde durduğu diğer bir kavram ise "**kültür terkipleri**"dir. "Bu üç türlü, yani bedenî, içtimaî ve ruhî ihtiyaçların tatmininde rol oynayan her vasıtaya kültür unsuru ve bunların meydana getirdikleri birliklerde "kültür terkipleri Culture complexas" veya faaliyetler denmektedir. Böylece her kültürün (milli kültürün, milletin)* sayısız denecek derecede çok unsurlardan veya unsur terkiplerinden teşekkül ettiği kabul olunmaktadır."⁹² Bütün bunlardan, kültür muhtevasının bütün unsurlarının hayati derecede bir önemi olduğu, unsurların hepsinin aynı derecede rol oynadığı gibi bir anlam çıkarmamızın yanlış olacağını belirten Turhan; "Bilakis her kültürde varlığıyla yokluğu bir olan ve kültürün periferinde (kenarında) bulunan birçok unsurlar vardır."⁹³ diyerek, kültürün kendini devam ettirmesi ve gelişmesi için onun özünü oluşturan unsurlar ile kenar çerçevede buldukları halde bazen ferdin veya grubun hayatında önemli bir yer tutan unsurları dikkate almamız gerektiğini ve kültürün varlığını koruması için bu iki tür unsurlar grubunu varlığı ve yokluğu eşit olan, bir önem adfedilmeyen unsurlar grubundan ayırmamız gerektiğini belirtmektedir. Özetle kültürel muhtevanın unsurlarının her yerde aynı olmasına, var olmasına karşın, bu unsurlardan hangisinin yada hangilerinin o kültüre (topluma) şekil vereceği, onu devam ettireceği ve geliştireceği farklı kültürlerde, farklı biçimlerde olmaktadır.

91) Turhan, M.; Y.a.g.e., s:39-40

* Parantez içindeki ifadeyi tezin yazarı cümledeki anlamı yansıttığı için eklemiştir.

92) Turhan, M.; a..g.e., s:41

93) Turhan, M.; a.g.e, s:41

Turhan, kültür muhtevasını üç temel ihtiyaç grubuna göre sınıflandıranlar olduğu gibi bazen de maddi kültür ve manevi kültür şeklinde ayırarak da sınıflandırmalar yapıldığını, böyle olunca da ya kültürün yalnızca maddi sahadaki başarılarına önem verildiği ve diğer kısımların ihmal edildiğini ya da birincinin aksine yalnızca insan ilişkilerini düzenleyen dinî, ahlakî, sosyal kurallara, sanat, felsefe gibi alanlarda gösterilen başarılarla önem verilerek maddi alandaki var olan durumun ihmal edildiğini, değerlendirilmediğini vurgulamaktadır. Böyle bir bakış açısının, yani **"sırf araştırma maksadıyla de olsa bir kültürü muhtelif kısımlara ayırmanın ve ona göre kıymetlendirmenin manasızlığı kendiliğinden anlaşılır. Çünkü kültür unsurlarıyla veya kültür terkiplerinin birbiriyle yahut bunlarla kültür faaliyetlerinin meydana getirdiği sahalarda arasındaki münasebet ne kadar sıkı olursa olsun ve bu kısımlar birbiri üzerine ne kadar büyük tesirler yaparsa yaparsın bunlar, bütün kültüre şamil olamazlar; onu temsil edebilen ancak fertlerde tezahür eden umumi atitüd ve zihniyettir"**⁹⁴ demektedir. Bu nedenle bir kültürü (toplumu) bütün olarak ele alıp değerlendirmek gerektiğini, bunu için de maddi yada maddi olmayan alanlarda ortaya konan eser ve başarılar yerine, o kültürün fertlerine temin ettiği umumî görüş ve düşünce tarzlarını değerlendirmenin gerektiğini öne sürmektedir.

94) Turhan, M.; a.g.e., s:42

b. Kùltürlerin Mukayesesi

Turhan, eğer genel bir evrim ve ilerleme açısından çeşitli kùltürler arasında karşılaştırmalar yapılacak ise bunun ancak kùltürlerin (toplumların) maddi alanlarında özellikle de teknik alanda mümkün olabileceğini söylemekte, böylelikle ancak teknik alanlarda yapılacak karşılaştırmaların anlamlı sonuçlar verebileceğine ve objektif (nesnel) sonuçlara böyle ulaşabileceğimize dikkat çekmiş olmaktadır. "Ancak bu sahada bir kùltürün nispeten ileri veya geri, daha basit yahut daha mürekkep olduğu veyahut aşağı bir seviyede veya yüksek bir tekniğe sahip bulunduğu söylenebilir."⁹⁵

Turhan'a göre kùltürlerin (toplumların) maddi olmayan sahalarında karşılaştırmalar yapılamaz. Çünkü her kùltür kendine özgü bir yaşayış tarzına, din ve ahlâk kurallarına, örf ve adetlere, sosyal teşkilatlara v.b. sahiptir. "... Bu sahalarda bir ilerilik veya gerilik, basitlik veya mürekkeplik, aşağılık veya yükseklik bahis mevzuu olamaz. Burada olsa olsa, bir başkalık, başka bir nevi veya tarz bahis mevzuu olabilir, burada insan ruhunun kendisine has diğer neviden bir tezahürü, bir ifadesi karşısında kaldığımız söylenebilir..."⁹⁶

95) Turhan, M.; a.g.e, s:42

96) Turhan, M.; a.g.e., s:42

Açıkça görüleceği gibi Turhan fonksiyonalist ekolün "her kültürün kendine özgü orijinalliği" görüşünü savunmaktadır. Buna katılmamak mümkün değildir, ancak yüzyılımızın son gelişmeleri kültürlerin (toplumların) maddi olmayan sahalarında da bazı karşılaştırmalar yapılabileceğini göstermektedir.

Erkal: "Aynı teknolojiyi , aynı üretim ameliyesini uygulayan insangücü bakımından herhangi bir açığı bulunmayan iki ayrı ülkedeki iki işletme yıl sonunda farklı hasıla ve verimlilik elde edebiliyorsa, konuyu maddenin üzerinde manevî tayin edicilerde aramamız gerekecektir."⁹⁷ demektedir.

Kongar da "Görüldüğü gibi, Turhan, teknoloji gibi "ölçülebilir" bir nesnel ölçütün dışında kalan kültür özelliklerini "karşılaştırılabilir" kabul etmiyor. Aslında son derece doğru olan bu görüşünü açıklarken, biraz aşarı gittiği de mutlak. Örneğin, toplumsal örgütlenme açısından, belki basitlik, karmaşıklık açısından değil ama, örgüt toplumbilimindeki son gelişmeler çerçevesinde "etkinlik" ve "verimlilik" açısından bazı nesnel karşılaştırma ölçülerinin kullanılması olanaklıdır."⁹⁸ diyerek kültürlerin manevi alanlarında da, artık bazı karşılaştırmaların yapılabilebilmesinin mümkün olduğunu belirtmektedirler.

⁹⁷⁾ Erkal, M.; Sosyoloji, s: 257

⁹⁸⁾ Kongar, E.; Türk Toplumbilimcileri cilt 2, , s: 226

3. Gökalp Sosyolojisi Açısından

“Kültür Değişmeleri” adlı eserinde ve diğer kitaplarında Turhan daha çok “kültür”e ilişkin analizleri yapmış, “kültür”ü ayrıca tanımlamış, tarif etmiş, ancak “medeniyet” kavramını ayrıca tarif etmemiştir. Turhan, Gökalp gibi hem “kültür”ü hem de “medeniyet”i tarif etmemiş, sadece “kültür”ün tanımını yapmıştır. Bununla birlikte biz O’nun konu ile ilgili yazılarından, ifadelerinden “kültür” yanında “medeniyet”i de nasıl tasarımıladığını, nasıl algıladığını anlamaya gayret edeceğiz.

Turhan’a göre, kültür ile medeniyet arasındaki birinci fark; kültür millidir, bir millete aittir, medeniyet ise birçok millete aittir. İkinci fark ise; kültür kendiliğinden ve doğal bir biçimde ortaya çıkarken, medeniyet ferdi iradelerle sonradan oluşturulmaktadır; dolayısı ile kültür “doğal”, medeniyet, “sun’i” bir nitelik taşır.⁹⁹ Görüleceği gibi Turhan bu görüşünün temellerini, Mc-Iver Thrunwald ve Ziya Gökalp’den almaktadır.

Turhan “kültür” ile “medeniyet”in aynı şeyler olmadığını, farklı olguları temsil ettiğini belirtmektedir ki bunu O’nun şu satırlarından anlayabiliriz: “Memleketimizde, bilhassa son yirmi - otuz sene zarfında, Ziya Gökalp’in kültür ile medeniyeti ayırt eden bu görüşünün tamamıyla aksine olmak üzere bir vecize halinde ve dogmatik bir şekilde ortaya atılmış başka bir iddia daha vardır. Hiçbir ilmi temele dayanmayan bununla beraber ye-

99 Turhan, M.; Kültür Değişmeleri, s.:38.

Ayrıca bkz. Gökalp, Z.; Türkçülüğün Esasları, s.26-27.

Erkal, M.; Sosyoloji, s.258-259.

Kongar, E.; Türk Toplum Bilimcileri, cilt 2, s.231

ni nesiller arasında oldukça yayılmış olan bu görüşe nazaran medeniyetle kültür arasında hiçbir fark veya ayrılık yoktur. Bunları birbirinden ayırmak sun'idir. Bunların medeniyet veya kültürden ne kastetiklerini ve bu iddialarını hangi müşahede veya tetkike dayanarak ileri sürdüklerini bilmiyoruz..."¹⁰⁰

Turhan bir kültür-medeniyet ayrımına taraftardır. Ancak Turhan, Gökalp gibi bu ikisi arasına keskin çizgiler koymaz.

Turhan, bir milletin kültürüne ait unsurlar ile medeniyetine ait unsurları ayırmanın güç olduğunu söylemektedir: "Hakikatte tek bir cemiyet veya milletin kültürüne ait unsurlarla medeniyetine ait olanlar birbirine o suretle sıkı sıkıya bağlanmış, kenetlenmiş, kaynaşmış ve öyle bir bütün teşkil etmişlerdir ki bu umumî heyet içinde çok defa hangi kısımların medeniyetine ve hangilerinin kültürüne ait olduklarını ayırmak güçtür."¹⁰¹ Ancak bununla birlikte Turhan, müşterek medeniyetlerine rağmen milletleri birbirinden ayırteden kültür farklarının varlığına işaret eder ki bu farklılıklar millet hududunu aşamazlar, Turhan'a göre millet hududunu aşabilen medeniyettir:

"Bununla beraber milletleri, içtimaî grupları, müşterek medeniyetlerine rağmen, birbirinden ayırt eden, onların sahip buldukları kültürleri ve aralarındaki kültür farkları olduğu hususunda içtimaî ilimler bakımından artık şüphe kalmamıştır. Eğer bugün, kültürün bu ayırt edici vasfı olmasaydı ve o da medeniyet gibi içtimai grupların en son merhalesini teşkil eden mil-

100 Turhan, M.; a.g.e., s.35.

101 Turhan,M.; a.g.e., s.37-38.

let hududunu aşabilseydi, bütün insanlığı tek bir medeniyete sahip kılmak suretiyle bir camia halinde birleştirmek kolaylaşırdu.”¹⁰²

Turhan, bu görüşünü “Tek medeniyet ve tek kültür vardır” iddiasını ortaya atan “Kültürde Hümanizma” taraftarlarının görüşlerini çürütmek üzere ileri sürmüştür ki sözlerine şöyle devam eder: “Fakat bugün lisan, din, sanat, örf ve adetler, itiyatlar, anane, müşterek hatıralar, tarih ve ilh... gibi sayısız kültür farkları bu nevi bir birleşmenin ancak aynı medeniyet seviyesinde bulunan milletlerin, karşılıklı saygı, itimat ve müsamahaları sayesinde âhenkli bir işbirliği halinde mümkün olabileceğini ilham ediyor”¹⁰³

Tam bu noktada biraz durup, Ziya Gökalp ile Mümtaz Turhan’ı karşılaştırma gereği vardır. Turhan’ın yukarıda saymış olduğu kültür unsurları, Gökalp’in de önemle üzerinde durduğu unsurlardır. **Gerek Turhan, gerekse Gökalp kültürün “millilik” vasfının “tarihilik”* vasfının altını çizmiş bu noktaları vurgulamışlardır.** Ancak Turhan’da “din” bir kültür unsurudur. Oysa Gökalp’de “din” bir kültür unsuru olmakla birlikte, O’nun terminolojisindeki “beynelmileliyet” kavramından ötürü, aynı medeniyette müşterek olan milletlerin heyeti mecmuası olup, “beynelmileliyet”e “medeniyet zümresi” denmektedir ve O’na göre; milletleri bir olan zümreler, ümmetleri ayrı olduğu takdirde siyasi bir birlik kuramazlar.** Buradan sanki -siya-

102 Turhan, M.; a.g.e., s.38.

103 Turhan, M.; a.g.e., s.38.

* Tuna, Korkut; “Ziya Gökalp’in Milli Sosyoloji Anlayışı” Sosyoloji Konferansları, İ.Ü. İkt. Fak. Yay., 21. kitap, İst., 1986, s.51-66.

** Gökalp’le ilgili kısma bakınız.

Ayrıca bknz.: Gökalp, Z; Türkçülüğün Esasları, s.84.

Ayrıca bknz.: Türkdoğan, O.

si ve dolayısı ile kültürel bir birlik, kültürel ve ekonomik bir işbirliği, bütünleşme ancak aynı ümmetten (aynı dini yaşayan) olan ülkeler ile gerçekleşebilir- düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Oysa, Turhan'da "din" bir "medeniyet" ya da "medeniyet zümresi'nin belirleyicisi değildir. Turhan'da "din" bir kültür unsuru olarak yer almaktadır. **Turhan'a göre milletler arasında siyasi, kültürel, ekonomik bir işbirliğinin kriteri ya da bir camia olmanın ölçütü; ancak aynı medeniyet seviyesinde olmaktır. Turhan'da, medeniyet, toplumların her bakımdan gelişmişlik düzeyini ifade etmektedir, diyebiliriz. Gökalp'de de, çoğunlukla, medeniyet bu anlamı ihtiva etmekteyse de O'nun "beynelmileliyet" kavramından ötürü, medeniyet tasarımı açısından Turhan'dan farklılaştığını öne sürmemiz yanlış olmaz. Turhan'da bir camia olabilmenin ölçütü aynı kalkınmışlık düzeyindeki ülkelerin karşılıklı olarak geliştirecekleri saygı, güven, hoşgörü unsurlarına dayanırken, Gökalp de "aynı ümmetten olma" şartı vardır.**

Aslında Gökalp ile Turhan'ı karşılaştırdığımız bu son nokta pek de önemli olmayabilir: Şöyle ki, aynı dini benimseyen, yaşayan ülkeler de birbirlerine karşı saygı, güven ve karşılıklı hoşgörü ile işbirliği içine girebileceklerse neden olmasın?- denilebilir." Ancak, bilindiği gibi camialar; geçici, yapay, suni cemiyetler olup, yaşanan çağın sosyal kuvvetlerinden fazlaca etkilendiklerinden, ömürleri tabii cemiyetler gibi uzun olamamaktadır ve bunları oluşturan topluluklar, üyeleri de değişebilmekte ve karmaşıklık arz etmektedirler. Bu çerçevede, **Turhan'ın defalarca söylediği husus; "Türkiye'nin ana ve hayati davasının millet olma ve milli bir kültüre ka-**

vuşma davası”¹⁰⁴ olduğudur.

Dolayısı ile eğer bir millet, tam anlamı ile milli devlet haline gelmeden, milli kültürünü güçlendirmeden, başka milletler ile farklı sosyal organizasyonlar içine giriyor, farklı camialara dahil oluyorsa, aslında bu pek bir anlam taşımamaktadır.

Turhan “Kültür Değişmeleri” adlı eserinde, sözlerine şöyle devam etmektedir: “Her nevi kültür farklarını inkâr etmek veya ortadan kaldırmak yani bütün tabîî, içtimaî bütünleri, milletleri yok etmek demek olacaktır. Bu takdirde ortada ya amorf bir kütle veya tek bir milletin emrinde, inhilâl etmiş, insicamsız, rabıtasız kuru bir kalabalık kalacaktır”¹⁰⁵ Turhan bu görüşleri ile, milli kültürlerini inkar eden, “**kültürel kimlik**” kavramını reddeden, kültür ve medeniyetin aynı şeyler olduğunu söyleyen “kültürde hümanizma” taraftarlarına eleştiriler getirmekte, onların bu kavrayışlarının yanlış olduğunu belirterek, bir millet kendisini başka milletlerden ayıran özelliklerin bütünü olarak kültürünü inkâra kalkışırsa, o zaman ortaya ya amorf (şekilsiz, bozulmuş) bir kütle, bir insan yığını ya da daha da kötüsü güçlü bir milletin emrinde inhilâl etmiş (erimiş, dağılmış) insicamsız (birbirini tutmayan, tutarsız), rabıtasız (hareketlerinde uygunsuz, düzensiz) kuru bir kalabalık meydana gelecektir.

En büyük bir tabii cemiyet olarak millet, milli kültürleri inkâr edenlerin etkisinde kalır ya da onların öğretilerine maruz bırakılırsa, bu durum

104 Turhan, M.; Atatürk İlkeleri ve Kalkınma Bütün Eserleri, Yağmur Yay., İst. 1980, s.413.

105 Turhan, M.; Kültür Değişmeleri, s.38.

o milli kültürün mevcudiyetini derinden sarsmaktadır.

Medeniyet ile kültür arasında hiçbir fark veya ayrılık olmayışı, bunları birbirinden ayırmanın tamamıyla yapay olduğu iddiasını, Turhan son derece yanlış ve tutarsız bulmaktadır: “Bu iddianın garabeti, garp medeniyetini, sanki tek bir millet tarafından temsil ediliyormuş gibi kabul etmesinde böylece bu medeniyeti temsil eden milletler arasında hiçbir fark gözetmemesindedir”¹⁰⁶ demektir. Gerek Turhan, gerekse Gökalp Batı medeniyetinin batı kültürü ile aynı anlama gelemeyeceğini, medeniyetin ferdi iradelerle metod ile oluşturulduğunu, kültürün kendiliğinden ve doğal bir biçimde meydana çıktığını, bir batı medeniyeti gerçeğinin olduğunu ama bu medeniyete dahil birbirinden çok farklı, müstakil milli kültürel (milletler) olduğunu pekçok eserlerinde, yazılarında defalarca dile getirmiş, batılı bilim adamlarının da görüşlerini referans göstererek vurgulamışlardır.*

Turhan sözlerine şöyle devam etmektedir: **“Kültür ve medeniyetçe müşterek, ahenkli, tabii en büyük bir içtimaî bütün olmak üzere yalnız “millet” dediğimiz topluluk vardır; bunun altında aynı vasıfların mühim bir kısmını haiz daha küçük gruplar bulmak mümkün ise de bunun üstünde aynı hususiyetle, aynı imkânları havi daha büyük bir içtimaî bütün tespit edilememiştir. Bundan daha büyük camialarda, mesela imparatorluklarda, tâbi milletlerle hakim millet arasında olsa olsa**

106 Turhan, M.; Kültür Değişmeleri, s.37.

* Erol Güngör’e göre; “... Avrupa Kültürü ve Medeniyeti” diye iki ayrı şey olmadığını söyleyenleri yanıltan şey, bu birleşimin mükemmelliğidir. Öyle ki birbirine son derece uygun bir terkip meydana getiren kültür ve medeniyet çıplak gözle ayırdedilemeyecek kadar kaynaşmıştır.” Güngör, Erol: Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik, Ötüken Yay. (5. basım) İst., 1989, s.24.

yalnız medeniyet iştiraki vardır; fakat kültür birliği yoktur. Husâsa, medeniyet ve kültür birliğinin carî olduğu en büyük içtimaî varlık “millet”tir ve öyle kalması da çok muhtemeldir.” ¹⁰⁷

İşte bu noktada yine Mümtaz Turhan ile Ziya Gökalp’i karşılaştırmak gereği duyulmaktadır. Yukarıdaki ifadelerinden de anlaşılacağı gibi, Turhan en büyük sosyal-kültürel bütün ve en büyük tabiî cemiyet olarak “millet”i kabul etmektedir. Gökalp’de de aynı kavrayış sözkonusudur. Gökalp de Turhan gibi “millet”i bir realite olarak kabul eder. O’na göre yüksek ve samimi bir cemiyet hayatının yaşanabilmesinin ön şartı “millet” olmaktır.¹⁰⁸

Gökalp, “millet, ne ırkî, ne kavmi, ne coğrafî, ne siyasî, ne de iradî bir zümre değildir. Millet lisanca, dince, ahlakçâ ve bediiyatça müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir zümredir. Türk köylüsü onu “dili dilime uyan, dini dinime uyan” diyerek tarif eder”¹⁰⁹ demektir.

Hem Gökalp’in bu satırlarından hem de Turhan’ın bu bahsin başından beri aktardığımız satırlarından anlaşıldığı gibi Gökalp ve Turhan’da millet realitesi kültür birliğini ifade etmektedir; millet, en büyük kültürel bütün en yüksek cemiyet şeklidir. Bu nokta, iki sosyoloğumuzun ortak yönünü belirlemektedir.

107 Turhan, M.; a.g.e., s.38.

108 Türkoğan, O.; Değişme, Kültür ve S. Çözölme, s. 32,36.

109 Gökalp, Z.; Türkçölüğün Esasları, Hazırlayan Mehmet Kaplan, Kültür Bak. Yay., İst., 1976, s. 17-18.

Ancak Turhan ile Gökalp'in ayrıldığı bir noktada vardır. Turhan da, millet; kültür ve medeniyetçe müşterek ve ahenkli bir sosyal bütün, kültür ve medeniyet birliğinin geçerli olduğu tek ve en büyük bir sosyal varlık iken Gökalp'de millet, kültür birliğine endekslenmiştir.

Gökalp'e göre millet coğrafi-siyasi bir zümre değildir. Gökalp 1876 - 1924 yılları arasında yaşamıştır. Mümtaz Turhan ise 1904-1969 arası yıllarda yaşamıştır. Denilebilir ki, herkes kendi yaşadığı devrin adamıdır veya o devirde kültürlenmiştir. Ziya Gökalp kendi yaşadığı devirde "Türkçülük" ve "Turancılık" akımlarının en büyük ideoloğu ve öncüsüdür.

Gökalp'e göre; "Birinci safhada Türkiye Türklerine en yakın olan Oğuz Türkleriyle (Türkmenler) biraraya gelmeli, yani Oğuz Birliğini kurmalıyız. İkinci safhada soyları, tarihleri, kültürleri, dilleri aynı Türk boyları (Oğuzlar, Kırgızlar, kazaklar, Özbekler, Yakutlar, tatarlar gibi) biraraya toplanmalıdır. Üçüncü safhada ise bütün Türk boylarının siyasî bakımdan bir bayrak altında toplanıp birleşmeleri söz konusudur."¹¹⁰

Gökalp, Osmanlı İmparatorluğu'nun son devirlerinde yaşamış bununla birlikte, kendi ifadesiyle "sultani devlet"ten "milli devlet"e geçişi de gözlemlemiştir.¹¹¹

Tarihçi Sosyolog Türkdoğan, "Atatürk'te Milli Devlet Anlayışı" adlı kitabında şöyle bir değerlendirme yapmaktadır:

110 Şenel, A.; Doğuda ve Batıda Düşüncenin Temelleri, Kamer Yay., İstanbul, 1993, s.92.

111 Gökalp, Z.; Türkçülüğün Esasları, s.50.

“Kemalist tezin milli devlet fikri Osmanlı zihniyetinin Ümmet düşüncesi yerine Türk halkının yeni bir irade sistemi olarak geçecek, dış Türkler veya Türklük davası ise bir kültür meselesi olarak ele alınacaktır. O’nun, Türk Dil ve Tarih anlayışının hedefleri, açıkça ifade edildiği üzere, Türkiye dışında kalmış olan Türklerin kültür meselesiyle yakından ilgilienektir... Bu tür bir kültür milliyetçiliğinin kökleri, Jön Türklerin hayali “Turan” ideolojisine nazaran hem daha gerçekçi hem de akılcıdır... Atatürk, Gökalt gibi Anadolu’dan hareket ederek Orta Asya’ya gitmiyordu. Tersine Orta Asya’dan hareket ederek Anadolu’ya yöneliyordu. Bu bir “Merkez Kaç” model değil, tersine “Merkez Çek” modelidir. Bu sebeple siyasi bir gaye taşıyor, sadece kültür ve medeniyet tarihinde Türklerin oynadıkları rollerin gözler önüne serilmesini istiyordu.”¹¹²

Mümtaz Turhan cumhuriyet dönemi aydını olarak Türkiye’de milli kültürün henüz zayıf, gevşek bir görünüm arzettiğini, yani içerik ve fikir bakımından gelişmemiş ve sosyal grupları birbirine bağlayıcı güce erişmemiş olduğunu belirterek, öncelikle milli sınırlarımız içinde millet olmamız, milli bir kültüre kavuşmamız gerektiğini vurgulamaktadır.¹¹³

İkisi de milliyetçi olan bu büyük düşünürlerin birbirinden farklılaştığı nokta; Turhan’ın “millet” realitesini değerlendirmesi ve milliyetçilik anlayışı ülkemizin milli sınırları içinde yoğunlaşırken, Gökalt’ın “millet” realitesi ve milliyetçiliği milli sınırları dikkate almakla birlik-

112 Türkdogan, O.; Atatürk’de Milli Devlet Anlayışı, T.D.A.V. Yay., İst., 1981, s.78.

113 Turhan, M.; Bütün Eserleri, Atatürk İlkeleri ve Kalkınma, Yağmur Yay., İst., 1980, s. 412-413.

te, Türkiye sınırları dışındaki bütün Türk toplumlarını da bir “ideal” olarak içermektedir.

Gökalp’de uygarlığın (medeniyetin) fazla gelişmesi o milletin kültür hayatına zarar veriyordu, kültür ile medeniyet birbirine zıt idi. Thrunwald, Mac-Iver, Gökalp “kültür medeniyetin antitezidir” dediler. Oysa Turhan kültür ile medeniyet arasında bir dialoğun bulunduğu kanısında idi. “Millet”i de kültür ve medeniyet birliğinin, bütünleşmesinin en üst düzeye ulaştığı bir varlık olarak tanımladı.¹¹⁴

“Kültür Değişmeleri”nden sonra çıkarmış olduğu “Atatürk İlkeleri ve Kalkınma” adlı kitabında Turhan, Gökalp’de ki tezhip (aydın tabakanın kültürü) ile halk kültürü arasındaki zıtlaşmayı, uyumsuzluğu hatırlatacak tarzda münevver (aydın) kültürü ve halk kültüründen söz eder:

“Türkiye’de birbirinden oldukça farklı iki ayrı kültürü temsil eden iki esas topluluk vardır. Şehirlerde, bilhassa büyük şehirlerde yaşayan insanların ve münevverin de iştirak ve temsil ettiği şehir veya münevver kültürü, diğeri de küçük kasaba ve şehirlerinde dahil olduğu geniş halk kitlelerinin ve köylünün temsil ettiği halk kültürüdür”¹¹⁵

Nasıl ki Gökalp’de medeniyeti temsil eden aydın kültürü ile halk kültürünün arasındaki ikiliği, uyumsuzluğu kaldırmanın yolu, aydının halka yö-

114 Turhan, M.; Kültür Değişmeleri, s.38.

115 Turhan, M.; Bütün Eserleri, Atatürk İlkeleri ve Kalkınma, Yağmur Yay., İst., 1980, s.418-419.

nelmesi, milli olması ve halkın kültürünü işleyerek yeni sentezlere giderek zenginleştirip, tekrar halkın beğenisine ve onayına sunmak ise Turhan'ın da sonradan kabul etmiş olduğu bu ikiliği uyumsuzluğu gidermenin yolu aynı süreci izlemektedir. Bu ikiliği gidermek; medeniyet ile kültür arasındaki uyumu sağlamak Turhan için aydınların üzerine alması gereken bir sorumluluktur. Bu sorumluluğu taşımayan aydınlara Turhan “yarı münevver” (yarı aydın) demektedir.

“Halbuki Türk halk kültürü yüzde seksenden fazla bir çoğunluğun temsil ettiği, canlı, hayat dolu, çeşitli ve meşhur bir otorite olan E. Sapir'in ölçülerine göre de, hakikî bir kültürdür... **Hakikatte bugünkü medeniyeti meydana getiren unsurların büyük bir kısmı Anadolu'da ve Osmanlı İmparatorluğu'nun hudutları içinde yaşamış insanların eseridir... Halk kültürünün şimdiye kadar tanınmamış veya tanıtılmamış olması Türk milli kültürü gibi, münevverin de felaketini teşkil etmiştir.** Hiç şüphesiz bu, türk münevverinin cehalet ve aczinden ileri gelmektedir. Çünkü bir kültürün içinde bilfiil yaşamadıkça onu tanımak, layığıyla kıymetlendirmek için derin bir ihtisasa dayanan bilgiye ihtiyaç vardır. Onun için bundan mahrum olan Türk münevverlerinin halk ve onun kültürü karşısındaki tutumu, Garp-ı körukörüne taklitten ibaret kalmıştır. Eğer bir Avrupalı veya Amerikalı tesadüfen karşılaştığı bir halk kültür unsuru karşısında hayret veya hayranlık göstermiş ise Türk münevveri ona kendi keşfi imiş gibi dört elle sarılmış; küçümsenmiş veya dikkati çekmemiş ise onu da reddetmiştir. Bu yarım Türk münevverinin, sırf okuma yazma bilmediği veya kendisinin abuk sabuk bilgilerine sahip olmadığı için halkı hakîr görmesi, ona yanaşmama-

sı, onunla işbirliği edememesi bugün memleketin başlıca dertlerinden birisini teşkil etmektedir.”¹¹⁶

Turhan da Gökalp gibi medeniyet (aydın tabakanın temsil ettiği kültür) ile halk kültürü arasında bir kopukluğun olduğunu dile getirmekte ve bu irtibatsızlığın baş sorumlusu olarak kendi kültürüne yabancılaşan aydınları - O'nun deyimi ile “yarı münevverler” - göstermektedir.

Turhan da Gökalp gibi “kozmpolit aydın” tipinin milli kültürü zedeleyici, bozucu bir rol üstlendiğini belirtmektedir.

Günümüz açısından da bu sorunu ele alır isek “kozmpolit aydın” “yabancılaşmış aydın” ya da Turhan'ın deyimi ile “yarı münevver” 1990'ların Türkiye'sinde de mevcuttur ve bu bozucu tesirini sürdürmektedir: “Bizde Yunus Emre, Mevlana ve Mimar Sinan, Beyrunî ve İbni Sina gibi isimlerimiz milli sınırları aşarak belirli oranda evrenselleşebilmiş abide şahsiyetlerimizdendir. Ancak, Mevlana'yı İslam dışına çekerek onda batılı bir gözle hümanizm aramak; milli kültürle yabancılaşmak olduğu için; O'nun gerektiği gibi evrenselleşebilmesine yardımcı olamayız. Bir Batılı aydınının Mevlana'da hümanizm araması tabîdir ve aradığını bulan bir insan örneğidir. Ancak, bir Türk aydınının böyle düşünmesi bir çelişkidir. Diğer taraftan Shopen, Bach, Tolstoy, Shakespeare bizim üstün şahsiyetlerimiz gibi evrensel alanda kendilerini kabul ettirebilmiş ünlülerden bazılarıdır ama bunları

116 Turhan, M.; Atatürk İlkeleri ve Kalkınma, s.419-420.

117 Erkal, M.; “Kültür Hayatımızdaki Çelişkiler ve Kalkınma”, Sosyoloji Konferansları, 23. Kıtap, İ. Ü. İktisat Fak. Yay., İst., 1991, s.23.

temsil ettikleri kültürlerden soyutlayarak düşünemeyiz.”¹¹⁷ Türk aydınının bu tür bir yabancılaşma içerisine girmesi ya da bir Batılı'nın Mevlana'da “hümanizm” araması “Tuna'nın terminolojisi ile “bilginin batılılaştırılması”nı ifade etmektedir.¹¹⁸

Öyle ise, Turhan, niçin “kültür ve medeniyet birliğinin carî olduğu en büyük içtimaî birlik millettir” demiştir? Çünkü, bu Turhan'ın en büyük idealidir. Türkiye “milli devlete şeklen kavuşabilmiş ise de henüz milli bir kültürün nüvesini dahi teşkil edememiştir.”¹¹⁹ “Modern bir millet olma”, “milli kültürü güçlendirme” “bilim zihniyetine sahip olma” bu idealin değişik şekillerdeki ifadeleridir. Turhan “Garptaki medeni milletler bugünkü seviyelerine erişebilmek için kültürlerinin her sahasında asırlar süren bir zihni faaliyette bulunmuşlardır.”¹²⁰ demektir.

Garp milletleri 19. asrın başında, devrin moda bir fikri olarak doğmuş olduğu zannedilen milliyetçilik sayesinde akşamdan sabaha veya bugünden yarına ortaya çıkmış olmayıp, en az 5 asır süren bir tarihi

118 Korkut Tuna'ya göre; “Bilme tarzları içinde Batılı bilmeye ayrı bir yer ayırmayı amaçlayan çabaların Yunan-Hellen-Roma çizgisine özel bir yer verdikleri görülmektedir. Bu çerçevede ortaya konan bilimsel çalışmalar ve buna bağlı faaliyetler daha önce Doğu toplumlarında başlatılmış ve önemli sayılan buluş ve aşamaların buralarda gerçekleştirilmiş olmasına rağmen Yunan-Hellen-Roma çizgisinin farklılığının vurgulanmak istenmesi dikkat çekmektedir.” .. Bu çerçevede “Doğu” ya da “İslam” bilmiş tarzının temsilcisi olarak Mevlana, Batılı düşünürlerin “bizim bilimimiz” kavrayışı ile “hümanist” olarak nitelendirilmekte, böylelikle insanlığın tüm başarılarının, değerli ilim adamlarının, onların bilme tarzlarının; “bilginin batılılaştırıldığı” ve batılıların herşeyi kendilerine mal ettikleri görülmektedir.

Bknz. Tuna, Korkut; Batılı Bilginin Eleştirisi Üzerine, İ.Ü. Edebiyat Fak. Yay., No.: 3747, İst.1993, s.:50-53.

119 Turhan,M.; Atatürk İlkeleri ve Kalkınma, s.:411.

120 Turhan,M.; a.g.e., s.:409.

121 Turhan,M.; a.g.e., s.:410.

ve içtimaî tekâmülün eseridir”¹²¹ diyen Turhan batılı milletlerin “bilim zihniyeti” sayesinde kendi kültür ve medeniyetlerini güçlendirerek siyaset, iktisat, sanat, dil, edebiyat, eğitim teşkilatı v.b. alanlarda milli bir şuurla hareket ederek milli devletler kurduklarını ve modern medeni milletler haline geldiklerini belirtmektedir.

B. TANIMINDAKİ ÖGELER AÇISINDAN

Bu kısımda Turhan’ın kültür tanımını oluşturan öğeler birbirleriyle ilişkileri açısından ele alınıp incelenecektir.

“Kültür, bir cemiyetin sahip olduğu maddî ve manevi kıymetlerden teşekkül etmiş öyle bir bütündür ki cemiyet içinde, mevcut her nevi bilgiyi, alâkaları, itiyatları, kıymet ölçülerini, umumî atitüd görüş ve zihniyet ile her nevi davranış şekillerini içine alır. Bütün bunlar, birlikte o cemiyet mensuplarının ekserisinde müşterek olan ve onu diğer cemiyetlerden ayırt eden hususî bir hayat tarzı temin eder.”¹²²

Konu ile ilgili tüm tanım ve yaklaşımları inceledikten sonra Turhan’ın kültür tarifi yukarıda görüldüğü gibidir. Bu tarifi dikkatle incelediğimizde ise, sırası ile aşağıdaki öğeler karşımıza çıkmaktadır.

1. Cemiyet

Turhan, kültür tanımına “bir cemiyetin sahip olduğu...” diye başlamakta ve böylelikle cemiyet ile kültür arasındaki ilişkiye işaret etmektedir. Kül-

122 Turhan, M.; Kültür Değişmeleri, s.45.

türün taşıyıcısı, kültürün temsilcisi cemiyettir. “Birlikte yaşamak demek, sosyal organizasyon meydana getirmek, cemiyet teşkil etmek demektir... Cemiyet, birleştirici ve bağlayıcı unsurların biraraya getirdiği fertlerden kurulu sosyal bir organizasyondur... Cemiyetin temeli sosyal bütünleşmedir. Sosyal bütünleşmeyi ise cemiyeti teşkil eden fertlerin müşterek vasıfları, müşterek bağları meydana getirir”¹²³ Sosyal bütünleşmenin en üst düzeye ulaştığı, en büyük tabî cemiyet, “millet”tir. Kuşkusuz M. Turhan, “cemiyet” derken en büyük sosyal grup, en büyük kültürel bütün olarak “millet”i vurgulamaktadır ki, bunu **milletler arasında “lisan, din, sanat, örf ve adetler, itiyatlar, anane, müşterek hatıralar, tarih ve ilh... gibi sayısız kültür farkları”** olduğunu, yani milletlerin kendilerine has birleştirici ve bağlayıcı kültür unsurları bulunduğunu, bütün bu unsurların “içtimaî grupların en son merhalesini teşkil eden millet hududunu” aşamayacağını **“en büyük içtimaî bir bütün olarak yalnız “millet” dediğimiz topluluk vardır..”** sözlerinden anlayabiliriz. Turhan, “büyük camialarda mesela imparatorluklarda tâbi milletlerle hakim millet arasında olsa olsa yalnız medeniyet işbirliği vardır, fakat kültür birliği yoktur”¹²⁴ demektir. Çünkü imparatorluklar “aralarında tabî bağlar olmayan, müşterek kültür unsurları bulunmayan veya yetersiz kültür unsurlarına dayanan fertlerden, cemaatlerden ve milletlerden kurulu, karışık... suni ve iradî cemiyetlerdir. Asıl cemiyetler olan tabî cemiyetlerin yanında bunlar ikinci derecedeki cemiyetlerdir”.¹²⁵ Turhan da bu sebeple “medeniyet ve kültür birliğinin carî olduğu en büyük içtimaî

123 Ergin, M.; Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri, Güray Mat. İst., 1975, s.1-3.

124 Turhan, M.; Kültür değişimleri, s.38.

125 Ergin, M.; Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri, s.16.

126 Turhan, M.; a.g.e., s.:38.

varlık “millet” tir ve öyle kalması da çok muhtemeldir”¹²⁶ demektedir ve en büyük ve yüksek tabî cemiyet olarak “millet” in varlığını vurgulamaktadır.

“Bir kültürün mevcut olabilmesi için az çok teşkilâtlı azaları arasında asgarî ve muayyen bir işbirliği bulunan, kültür kıymetleri meydana getirmeğe, idâme ettirmeye hazır ve bunları bir nesilden diğerine aktarmakla mükellef olan fertlerden teşekkül etmiş bir topluluğa ihtiyaç vardır. Böyle bir topluluk olmadan kültür olamaz.

Aynı şekilde müşterek kültür kıymetleriyle bilhassa manevi kıymetlerde birleşmemiş tesianüdden mahrum ve azaları arasındaki münasebet ve faaliyetleri tayin edecek kaide ve nizamlara sahip olamayan bir cemiyet de yaşayamaz.

Kısaca denilebilir ki, müşterek bir kültüre sahip olmadan bir cemiyet, az çok teşkilatlı bir cemiyet olmadan da bir kültür olamaz.”¹²⁷

2. Maddi Değerler

Maddi değerler, kültürün maddi unsurlarıdır. İnsanların ihtiyaçlarının tatmininde rol oynayan araç ve gereçlerdir. “Turhan bir toplumun maddi değerlerinin tümünün kültür içinde düşünülmesi gerektiğini belirtmektedir”¹²⁸

Turhan, “Atatürk İlkeleri ve Kalkınma” adlı kitabında kültürün maddi

127 Turhan, M.; Atatürk İlkeleri ve Kalkınma, s.408-409.

128 Kongar, E.; Türk Toplum Bilimcileri, s.:222.

unsurlarını şöyle dile getirmektedir:

“Maddi kültürü meydana getiren unsurlar bir mekân işgal eder. Bu itibarla duyu uzuvlarımız vasıtasıyla idrak edilebilir ve aynı zamanda bedeni faaliyetlerde kullanılırlar. Her nevi alet, cihaz ve vasıtalar, istihlâk edilmek üzere hazırlanmış her nevi yiyecek ve içecekler, elbiseler, mobilyalar, binalar, nakil vasıtaları, yollar, ziraât mahsûller, hayvan mahsûlleri, v.s. maddî kültürün unsurlarını teşkil eder.”¹²⁹

3. Manevi Değerler

Manevi değerler, kültürün manevi unsurlarıdır ve bir milleti başka milletlerden ayıran özelliklerin bütünü olarak millidirler, o millete özgü değerlerdir.

Turhan, kültürün manevi unsurlarının mekânda yer tutmayıp, bedeni faaliyetlerde kullanılmayıp zihni faaliyetlerde kullanıldığı itibarı ile maddi unsurlardan ayrıldığını, kültürün maddi unsurlarının kullanıldıkça eskimesine harap olmasına karşın manevi unsurlar için böyle bir durumun söz konusu olmadığını, tam aksine manevi unsurların, değerlerin kullanıldıkça gelişeceğini ve yayılacağını, bağlayıcı ve birleştirici olarak sosyal dayanışmanın ve bütünleşmenin temelini oluşturacağını belirtmektedir. **“Onun içindir ki manevi kültür mahsûlleri, bağlayıcı, birleştirici olmak üzere içtimaî tesanüt bakımından çok daha mühim ve tesirlidir.”**¹³⁰ demekte ve milli-ma-

129 Turhan, M.; Atatürk İlkeleri ve Kalkınma, s.407.

130 Turhan, M.; a.g.e., s.:408.

nevi değerleri şöyle izah etmektedir:

“... Her kültürün özünü teşkil eden, bu itibarla felsefî, fikrî görüşler ve ilmî nazariyeler, inanç sistemleri yanında mühim bir yer işgal eden siyasi, iktisadi, ahlaki, bedîî ve teknik sahalardaki her nevi faaliyetleri tanzim eden kaide ve nizamlar, örf ve adetler, gelenekler manevi kültüre dahildir. Bunun gibi bütün muhayyile mahsûlü unsurlar, efsanevi varlıklar, hayalî hayır ve şer mahlûkları, masallar, hadise ve vakalar, hikâyeler, muhayyel kahramanların sergüzeştleri de bu sınıfa girer. Kültürün manevi denilen bu grubuna ithal edilmesi gereken diğer çok mühim unsur da dildir. Zira her dil, manâsı olan kelimelerden teşekkül eder. Manâ ise maddî olmayıp tamamıyla zihni bir mahsûldür, yani fikirdir.”¹³¹

4. “Umumî Atitüd, Görüş ve Zihniyet” Kavramları

“Umumî atitüd, görüş ve zihniyet” kavramları ile cemiyet üyelerinin çoğunluğunda mevcut ve o cemiyeti başka cemiyetlerden ayırteden bir yapılanma anlatılmaktadır.

Turhan; “cemiyet içinde mevcut her nevi bilgiyi, alâkaları, itiyatları, kıymet ölçülerini” bu “umumi atitüd görüş ve zihniyet” kavramları içerisinde değerlendirerek, kültürün manevi unsurlarına dikkat çekmektedir. Çünkü, bütün kültürü “temsil edebilen ancak fertlerde tezahür eden umumi atitüd ve zihniyettir”¹³² demektedir, kültürün maddi - manevi birçok

131 Turhan, M.; Atatürk İlkeleri ve Kalkınma, s.407.

132 Turhan, M.; Kültür Değişmeleri, s.:42.

unsurunun, özellikle de manevi unsurlarının cemiyet içinde yaşayan fertlerin davranışlarına şekil verdiğini, onları dünyayı algılama açısından, insan ve tabiat karşısında takındıkları tavır açısından birbirine benzeştirdiğini, ay-nılaştırdığını vurgulamaktadır.

Kültürün manevi unsurları dediğimiz inançlar ve tutumlar, toplum içinde davranışlarımızın belirleyicisi olan normlar, bunların dayandığı örf, adet ve kanunlar v.b. bunların hepsi cemiyet içinde fertlerin kollektif davranışlar sergilemesine yardımcı olurlar.

Kültürün manevi unsurları zihniyetin oluşmasını sağlar ve o zihniyet de tekrar o cemiyet üyelerini şekillendirir, yönlendirir.

Göngör; “Bir insanda meydana gelen inanç ve tutumların oluşmasında o insanın mensup olduğu kültürün rolü büyüktür.. Ferdin içinde bulunduğu ve ona karşı tepki olarak bir takım inanç ve atitüdlere (tutumlar) meydana getirdiği dünyası [sosyal-kültürel çevreyi algılayışı : zihniyeti] muayyen bir kültür örneğinin hususiyetlerini gösterir, muayyen neviden insanlar, objeler ve vakalarla doludur. Bu yüzden cemiyetler arasındaki kültür farklarının, bu cemiyetlerdeki fertler arasında mevcut inanç ve atitüd farkları halinde aksetmesi beklenir”¹³³ demektedir, aynı şekilde, Türkdoğan; “... Günümüz sosyal psikolojisi göstermiştir ki, kognisyonlarımızın (algı faaliyetlerimizi) farklılığı, ferdin şahsiyet yapısı (idiomu) kadar, kültür sahalarının birbirine ben-

133 Krech, D.& Crutchfield, R.; Sosyal Psikoloji, Çev. Erol Güngör, İ.Ü., Ed. Fak. Yay., No.: 1154, İst., 1965, s. 194.

134 Türkdoğan, O; Değişme, Kültür ve S. Çözülme, s.:22.

zemeyişinden de kaynaklanmaktadır.”¹³⁴ demektir.

Özetle; ferdin zihniyeti, üyesi olduğu kültürün (toplumun) zihniyetinden bağımsız görünmemektedir. Ferdin zihniyeti, büyük ölçüde toplumun zihniyetini yansıtır, onun aynasıdır, diyebiliriz.

5. Davranış Şekilleri

Turhan’a göre kültür öğrenilmiş davranış biçimleridir. Mesela beslenme ihtiyacı gelişigüzel gıdalarla tatmin edilmemektedir. Kültür bu gıdaların çeşitleri ile birlikte, hazırlanış şeklini, pişirme tarzını önceden tespit etmekte, bu hususta prensipler ortaya koymaktadır. Yine eş seçmek, mesken inşası gibi hususlarda da cemiyetin normlarının ve ideallerinin belirlediği etkileri inkâr edilemez “kültür, şekil almış davranışlardan ibarettir; denildiği zaman kastolunan manâ budur.”¹³⁵

Kongar’a göre; “Turhan, çağdaş “davranışçı” yaklaşıma da bir anlamda önem vermekte, kültürü, tüm davranışlarımızın ardında yatan temel belirleyici olarak görmektedir.”¹³⁶

Turhan, “davranış şekilleri” diyerek o kültürün bünyesinde oluşmuş olan zihniyetin, cemiyet içinde yaşayan fertlerin fiil ve hareketlerini bir düzen içerisine koyduğunu; sınırladığını, ayarladığını bir nevi “sosyal kontrol” görevini üstlendiğini belirtmektedir.

135 Turhan, M.; Kültür Değişmeleri, s.40.

136 Kongar, E.; Türk Toplum Bilimcileri, cilt:2, s.222.

“Sosyal kontrol, sapma olarak kabul edilen davranışlara karşı sosyal bir tepkidir. Kişinin kişilerle, fikirlerle, gruplarla ve toplumla ilgili ilişkilerini düzenlemektedir.”¹³⁷ Sosyal sapma olarak nitelenen davranışlar günümüz modern sosyolojisinde “anomi” kavramı içerisinde değerlendirilmektedir. **“Anomi, maddeci, faydacı ve fertçi normların ağırlık kazandığı toplumlarda görülen sosyo-patolojik haldir.”** Anomiye karşı doğacak tepkiler; aşırı sun’i yenilikçi, dinî cemaatleşme, geri çekilme (kayıtsızlık) ilgisizlik veya saldırganlık şeklinde görülebilir. “Sapma davranışlarda hem kanunlara hem de kamu ahlakına karşı oluş dikkati çeker. Cana ve mala tecavüz, intihar, sekste sapmalar ve boşanmalar sapmanın örnekleridir.”¹³⁸

Toplumun değerleri, normları, töreleri, sosyal kontrol mekanizmaları olarak bu çeşit sapma davranışlara direnç gösterecek, önleyici bir nitelik taşırlar. Çünkü bunlar tarihimizin derinliklerinden süzülerek gelmiş ve kültürümüze şekil vermiş, öğrenilmiş, asırlar boyunca muhafaza edilmiş davranış biçimleridirler.

Kültürün öğrenilmiş (kazanılmış) davranış şekilleri olduğuna dair Türkdoğan aşağıdaki şu çarpıcı örneğe işaret etmektedir:

Türkdoğan’a göre; “sepet örmenin çok önemli olduğu bir toplumda sepet örebilmek için, kurutulmuş saz saplarına veya birçok ince dallara ihtiyaç vardır. Fakat dal veya saz kendi başına bir sepet teşkil etmez. Sepet

137 Sayın, Ö.; Sosyolojiye Giriş, Üniversite Kitapları, İzmir, 1994, s.:149.

138 Erkal, M.; Sosyoloji, Der. Yay. İstanbul, 1995, s.269.

ancak dalların veya sazların belli bir şekilde işlenmesi sonucunda ortaya çıkar. Bu “belli bir şekilde işleme” dal türünden maddi bir olay mıdır? Yoksa öğrenilen sembollerle anlatılan bir işlem olması bakımından maddi değil midir? Önemli olan belirli bir sepet örme veya harbetme şeklinin toplum içinde nasıl herkes tarafından bilinen diğer nesillere de intikal ettirilen bir model haline geldiğidir. Bu bakımdan kültür “öğrenilmiş davranış biçimleridir”. **Böyle bir tarif, kültürü, psikolojik açıdan ele almakta ve maddî kültürü fertlerin tutum ve zihniyetlerinin dış eşyaya yansımaları olarak kabul etmektedir. Bu suretle hem maddi kültür, hem de maddi olmayan kültür birbirlerini tamamlayan bir kültürel bütünleşme olarak kabul edilmektedir**”¹³⁹

Mümtaz Turhan’da yapmış olduğu kültür tarifinde sadece manevi unsurlara “kültür” dememiş, maddi ve manevi bütün unsurları ve değerleri ayrılmaz bir bütün olarak kültür tanımının içine yerleştirmiştir.” Kültür, bir cemiyetin sahip olduğu maddi ve manevi değerlerden oluşmuş öyle bir bütündür ki...”

“Bir ev; tuğla, kereste ve çimento yığınının ibaret değildir” dediğimiz zaman, bu evi meydana getiren tek tek öğelerden ya da bunların toplamından ziyade, bu öğelerin insanın zihniyetiyle, eliyle yeni bir biçim kazandığı; bu yeni şeklin, örüntünün ya da yapının “insan unsuru” ile bu hale geldiğini söylemek isteriz. Kısacası “bütün” parçalarının toplamından da-

139 Türkdoğan, O.; Milli Kültür, Modernleşme ve İslam, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1983, s.:28.

ha fazla bir şeydir. Bütün parçalarının toplamından daha farklı bir şeydir. İnsan unsuru ile meydana gelen bu şekil örüntü, yapı; maddi kültür unsuru “maddi kültürün dışlaşmış şeklidir”¹⁴⁰ ve “Kültür, bir toplumun fertlerinde ortak kabul görmüş, maddeye ve insana karşı tavır alışlar bütünüdür”¹⁴¹ “kültürü ve değerleri yaratan bir araç olan madde ve teknoloji değil, belirli bir kültürü taşıyan sosyal insandır. Farklı kültürler teknolojiye farklı şekil ve yön vermektedirler.”¹⁴²

Bir Türk’ün evi, bir İngiliz’in evi, Bir Çin’linin evi, Bir Eskimo’nun evi v.b. özetle farklı kültür mensuplarının evleri, mimarileri, sanat anlayışları birbirinden farklıdır. Çünkü kültürler (toplumlar) birbirlerinden ne kadar etkilenirlerse etkilensinler, yine de kendi öz kıymetlerini muhafaza etmek gayretini göstermekte ve farklılıklarını vurgulamak için özenle çalışmaktadırlar.

6. Hakim Kültür

Turhan, kültür tanımını bitirirken şöyle söylüyor : “Bütün bunlar birlikte, o cemiyet mensuplarının ekserisinde müşterek olan ve onu diğer cemiyetlerden ayırd eden hususi bir hayat tarzı temin eder”¹⁴³

Cemiyetin tarihten bu yana sahip olduğu maddi ve manevi değerler yine ekseriyetin (çoğunluğun) ortaklaşa paylaştıkları bir hayat tarzı şeklinde kendisini aksettirmektedir.

140 Erkal, M.; Sosyoloji, Der Yay., İst., 1995, s.137.

141 Erkal, M.; İktisadi Kalkınmanın Kültür Temelleri, T.D.A.V. Yay. İst., 1994, s.:146.

142 Erkal, M.; Sosyoloji, s.134.

143 Turhan, M.; Kültür Değişmeleri, s.45.

Kongar, Turhan için “ekseriyet” diyerek “ekalliyet” kavramını getirmiş oluyor. Bir başka deyişle, sosyal psikolojinin önemli kavramlarından biri olan “alt kültür” ya da “azınlık kültürü” kavramını, egemen kültür anlayışı ile birlikte tanımının içine sokmuş oluyor”¹⁴⁴ şeklinde bir değerlendirme yapmaktadır.

Turhan’ın “cemiyetin ekserisi”, Kongar’ın “egemen kültür” dediği Türk milli kültürüdür ve milli kültürün temelini Türk halk kültürü meydana getirir : “Atatürk İlkeleri ve Kalkınma” adlı kitabında Turhan bu hususu şöyle belirtmektedir:

“Milli kültür denildiği zaman, bundan bugün Türkiye’de yaşayan insanların yüzde doksanı aşan çoğunluğunu Türk halkı teşkil ettiğine göre, milli kültürün nüvesini de Türk halk kültürünün meydana getirmesi ve esas temsilcisi ve taşıyıcısının da halk olması icap eder.”¹⁴⁵

Açıkça görüleceği gibi milli kültür çoğunluğun kültürüdür, çünkü temelinde Türk milleti vardır.

Kongar, Turhan’ın milli kültürü tüm öteki alt kültürlerden soyutladığını “Kültür Değişmeleri” adlı kitabında “azınlık kültürü”ne kavram olarak yer verirken, diğer kitaplarında bunu yapmadığını söyleyerek eleştirmekte, Turhan’ın eserlerinin, görüşlerinin birbiriyle çeliştiğinden bahsetmektedir.¹⁴⁶

144 Kongar, E.; Türk Toplum Bilimcileri”, cilt2, s.222.

145 Turhan, M.; Atatürk İlkeleri ve Kalkınma, s.417.

146 Kongar, E.; Türk Toplum Bilimcileri, s:284

Kongar bu eleştirisinde haklı değildir. Çünkü Turhan, milli kültürü (halk kültürünü) diğer “alt ya da azınlık kültürlerinden” soyutlamaz. Tam aksine Türk halk kültürü, Türk aydınları tarafından güçlendirilmediği, tanıtılmadığı için yabancı antropolog ve sosyologlarca “azınlık kültürü” olarak algılanmış ve üzerinde araştırmalar yapılmıştır.¹⁴⁷

Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti tek kültürlü bir devlettir. “Bir milletin siyasi denetiminde kendi milliyet grubu hakim durumda ise, fert bir çoğunluk grubunun üyesi; eğer, ferdin mensubu bulunduğu milliyet grubu hakim durumda değilse o zaman fert azınlık grubunun üyesi sayılır.”¹⁴⁸ Ülkemizde yaşayan ermeni, Süryani, Rum, Musevi vatandaşlarımız milliyet veya kültür, din ve soy azınlığıdır. “Kurmanç” “Çerkez” “Laz” “Gürcü” v.b. adlandırılan vatandaşlarımız ise gerçek anlamda bir azınlık değildir. Çünkü bunlar için diğerleri gibi ayırt edici bir tarih yolu, kültür ya da duygu farklılığı mevcut değildir. Hepsi İslamî çizgide birleşip, ortak kültürümüzü paylaşmaktadırlar.¹⁴⁹ Ülkemizde hiçbir azınlık grup ya da “kendini farklı algılayan bir sosyal grup” hakim kültürden farklı bir muamele görmemektedir. Herkes T.C. anayasası karşısında eşit haklara sahiptir.

Gökalp’in ve Turhan’ın sıkça vurguladıkları gibi milli kültür (hakim kültür) millet ile içiçedir.

147 Turhan, M.; Atatürk İlkeleri ve Kalkınma, s.418-419.

148 Türkdoğan, O; “Günümüz Türk Sosyolojisinin Dinamikleri” Türk Sosyoloji Dergisi, s.1, İst., 1995, s.36

149 Türkdoğan, O.; A.g.m., s.38, Keza, Bknz. Erkal, Sosyoloji.

Millet ve kültür birbirlerinin hayat kaynağını teşkil ederler. Millet kültürü meydana getirir ona anlamlı katkılar yapar; kültür de milleti yaşatır ve milletin varlığını sürdürür.¹⁵⁰

Turhan “Atatürk İlkeleri ve Kalkınma” adlı kitabında bu hususta şunları söylemektedir:

“Millet herşeyden evvel sosyolojik bir birlik, sosyal psikolojik bir vaka olduğuna göre onu meydana getiren unsurların bu çok karışık terkip ve bütün içinde gerek yapı gerek fonksiyon bakımından incelenmesi icap etmektedir. Çünkü millet muhtelif teşekküllerden, teşkilatlardan, müesseselerden ve bütün bunların tabi olduğu idari bir mekanizmadan ibaret değildir.

Millet aynı zamanda herkesin dahil olduğu her nevi teşekkül ve teşkilatlar, sosyal gruplar ve fertler arasında asırlar boyunca devam eden bir karşılıklı tesir neticesinde meydana gelen kaideler, nizamlar, örf ve adetler, gelenekler, inanç ve kıymet sistemleri, anlaşma vasıtaları, hülasa birçok beşeri faaliyetlerin kristalize olmuş maddi ve manevi unsurlarını da ihtiva eder ki işte buna kültür denmektedir”¹⁵¹

Açıkça görüldüğü gibi Turhan milli kültürü ve millet realitesini ne sadece siyasi bir tarihle ne idari bir mekanizmayla, ne iktidarın gelişme seyri ile ne de iktisadi kalkınmanın şartları ile izah ediyor. Tek tek bu olgularla değil, bunların çok yönlü bir etkileşimi olarak “millet”i ele

150 Erkal, M.; İktisadi Kalkınmanın Kültür Temelleri, s.171.

151 Turhan, M.; Atatürk İlkeleri ve Kalkınma, s.406.

alıyor, yani kültür faktörüne ağırlık veriyor.

Sosyoloji literatüründe “millet”in tanımı ile ilgili çeşitli izahlar yapılmıştır. Bunlardan bazıları şöyledir:

Arık’a göre “Millet: soy aslına dayanan, kültür birliğini benimsemiş insan kitlesidir. Türk milleti, Türk soyundan gelenlerle birlikte, bu soyun yarattığı kültürü benimsemiş, bu kültür hayatını benimsemiş, bu kadere katılmayı benimsemiş olanlardan meydana gelir.”¹⁵²

“Sadri Maksudi Arsal’a göre millet; siyasi bir birlik şeklinde yaşayan ortak mazi ve kültüre sahip devlet şeklinde teşkilatlanmış fert ve zümrelerin toplamıdır.”¹⁵³

M. Kaplan’a göre; “Milletler gelişigüzel insan yığınlarından ibaret değildir. İnsan yığınlarını “millet” haline getiren “kültür”leridir. Aynı “dil”i konuşan insanlar başkalarından “ayrı” bir topluluk teşkil ediyorlar. Dilin yanısıra din, örf ve adet, yardımlaşma ve korunma teşkilatları da önemli rol oynuyor.”¹⁵⁴

Mehmet Emin Erişirgil’e göre millet :

1) Mazi birliği, 2) Lisan birliği, 3) Gaye Birliği, 4) His birliği,

152 Arık, R., O.; Türk İnkılabı ve Milliyetçiliğimiz, Ayyıldız Mat., Ankara, 1958, s.29.

153 Arsal, Ş.M.; Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları, Ötüken Yay., İst. 1972, s.67-68, Zikreden : Erkal, Sosyoloji, s.39.

154 Kaplan, M.; Kültür ve Dil, Dergah Yay., İst. 1985, s.27-28.

155 Türkdoğan, O.; Değişme Kültür S. Çözülme, s.34.

5) Menfaat Birliği, 6) Irk Birliği, 7) Toprak ve İklim Birliği ¹⁵⁵

Ekrem Altay'a göre millet; feodal tip toplumlardan sonra ticaret ve sanayinin gelişmesi ve bunun sonucu olarak ferdin hürriyetini elde etmesi, kişiliğini kazanması, toplumun varlığını ve benliğini duymasındır.¹⁵⁶

Erol Güngör'e göre, “Hayatı ve hayat tecrübesi birbirinden farklı fakat kendi içinde benzerlik gösteren topluluklar birer millet teşkil ederler. Millet için hayat denince tarihi, hayat tecrübesi denince kültürü anlıyoruz.”¹⁵⁷

M. Erkal'a göre, millet; “kendi birliğinden haberdar olan siyasi bakımdan devlet şeklinde teşkilatlanmış, milli devlet kurma kabiliyetine sahip, sürekli ve teşkilatlı insan zümreleridir.”¹⁵⁸

Z. Gökalp'e göre “Millet, ne ırkî, ne kavmi, ne coğrafi, ne siyasi, ne de iradi bir zümre değildir. Millet, lisanca, dince, ahlakça ve bediiyatça aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir zümredir”¹⁵⁹

Türkdoğan'a göre, “Bir toplulukta fertler aynı kültür ve aynı duygularda birleşiyorsa orada “millet” gerçeği vardır denilebilir.”¹⁶⁰

Yukarıdaki tanımları ışığında, belirlenen özellikleri itibariyle millet, kültürden soyutlanamaz. Böyle olunca da karşımıza “milli kültür”

156 Türkdoğan, O.; y.a.g.e., s.31.

157 Gönör, E.; Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik, Ötüken Yay., İstanbul, 1989, s.:78.

158 Erkal, M; Sosyoloji, s.39.

159 Gökalp, Z.; Türkçülüğün Esasları, s.17-18.

160 Türkdoğan, O.; Değişme Kültür S. Çözülme, s.30.

çıkılmaktadır, kültür millidir. Kültürü yaşatacak olan yine milletin kendisidir. Kültürün yaşaması “millet olma” süreci ile yakından ilgilidir.

Turhan bu hususta şunları söylemektedir:

“Batıda millet olma, en az beş asır süren bir tarihi ve içtimaî tekâmülün eseridir. Hakikatte bu çok uzun süren içtimaî ve siyasi oluş sonunda kültür bütünlüğü, milli şahsiyet ve benlik şuurunu ilk olarak idrak eden İngiltere ve Fransa olmuştur. Onun için milliyetçilik bu memleketlerde kültür bütünlüğünden içtimaî tesanütten demokratik ve milli iradeden gelen bir benlik şuru halinde tecelli etmiştir.”¹⁶¹

Bilindiği gibi her millette (milli kültürde) dayanışmayı sağlayan, birleştirici unsurlar farklı farklı olmaktadır. Mesela İngilizler için bu unsur dil iken, Almanlar için soybirliği olabilir. Dil ya da din birliği her zaman tek başlarına birleştirici unsurlar olamazlar. Mesela Arapça ve İslamiyete rağmen Araplar “millet olma” vasfını kazanamamıştır. **Söylemek istediğimiz milli şuur ve geleceğe dair ortak idealler en bağlayıcı esaslar, durumundadır. Turhan’ın bu hususla ilgili tespiti ise şöyledir:**

“Milli kültür Türkiye’de henüz zayıf, gevşek münferit birer unsur halindedir. Burada zayıf bir kültür unsurundan muhteva ve fikri bakımdan geliştirilmiş, işlenmemiş olması; gevşek bir kültür unsurundan

161 Turhan, M.; Atatürk İlkeleri ve Kalkınma, s.30.

162 Turhan, M.; y.a.g.e., s.412.

da bütün fertleri ve grupları aynı derecede alakadar etmemesi ve birbirine bağlayamaması kastolunmaktadır.”¹⁶²

Türkiye’de birbirinden farklı yaşayış tarzları olan kümelenmeler, köy yapıları mevcuttur ve bunlar birbirlerine sadece dini bağlarla bağlıdır, bir kısmında da bulanık bir tarih şuuru, Osmanlılık şuuru mevcuttur.¹⁶³

Turhan daha sonra şu tespiti yapmaktadır:

“Zaten din, dil, edebiyat, tarih şuuru, örf ve adetler, gelenekler ve sair kültür unsurları birleşip bir terkip halinde milli kültürü meydana getiremeyeceği müddetçe onun birleştirici rolünü bu unsurlardan birisi veya birkaçı üzerine alır.”¹⁶⁴

Turhan’ın bu satırlarından da açıkça anlaşılacağı gibi, milli kültürün belirleyecisi tek bir unsur değildir. Onun tespitine göre dinimiz bağlayıcı bir unsur olarak algılanmışsa da buna bulanık bir tarih şuuru refakat ettiği için yetersiz kalmıştır. Milli kültür, kültürün bütün unsurlarının kaynaşıp bir bütünlük arz ederek cemiyet içinde fertlerin zihniyetlerinde, tutumlarında, davranışlarında bir şüurlük hali olarak belirlemelidir. Kültürün bütün unsurları değerlidir, birbiriyle içiçedir, girişiktir. Tek bir unsuru alıp öne çıkarmak “milli kültür” diye onu sunmak doğru değildir. Böyle yapıldığı takdirde cemiyetin bünyesinde sosyal dayanışma dolayısıyla kültürel bütünleşme sağlanamayacaktır.

¹⁶³Turhan, M.; a.g.e., s.411-412.

¹⁶⁴Turhan, M.; a.g.e., s.412.

Bu kısmı bitirirken belirtmemiz gereken önemli bir husus da **Turhan'a göre Atatürk İnkılaplarının amacı çağdaş uygarlık düzeyinde bir millet olma ve milli bir kültüre kavuşmadır.**¹⁶⁵ Kemâlizm'in bu tür gerçek görünümüne ilk defa değinen Mümtaz Turhan olmuştur.¹⁶⁶

Turhan, milli kültür ile Atatürk ilkeleri arasındaki ilişkiyi şöyle değerlendirmiştir.

“Hakikatte aynı tarih ve içtimaî zaruretlerden doğan ve aynı ihtiyaçlara cevap vermek isteyen bu iki sistem veya terkip, gayede birleştiğinden aralarındaki münasebet, parça ve bütün münasebetinden başka birşey değildir. Çünkü milli kültür daha umumî daha şümüllü ve tabii bir terkip olmak üzere maddi ve manevi sahalara ait çok çeşitli unsurlar ihtiva ettiği halde, Atatürk inkılapları bunlardan ancak mahdut bir kısmını içine almaktadır”¹⁶⁷ Turhan milliyetçilik ilkesini Atatürk İnkılaplarının “orta direği” olarak görmektedir.

C. BATI MEDENİYETİNE BAKIŞI

Turhan, “Maarifimizin Ana Davaları ve Bazı Hal Çareleri” adlı kitabında başlıca iki tip medeniyetten söz etmektedir:

İlmin az veya çok bir nüve halinde mevcut olmasına rağmen cemiye-

165 Turhan, M.; y.a.g.e., s.412.

166 Türkdoğan, O.; Kemalist Modelde Fert ve Devlet İlişkileri, İstanbul Kitabevi, İst., 1982, s.:128.

167 Turhan, M.; .a.g.e., s.414.

Kongar, E.; Türk Toplum Bilimcileri, cilt 2, s.272-273

tin bütün ihtiyaçlarının, amprık bilgi ve onun tatbikatı vasıtasıyla tatmin edilmesi esasına dayanan medeniyet tipi. 2- Diğeri de tamamiyle ilme ve onun tatbikatına istinat eden medeniyet şekli”¹⁶⁸

Bugün Batı medeniyetini meydana getiren modern bilim ve onun pratikteki somut görüntüsü olan teknolojidir: **“garp medeniyetine hususiyetini veren, onu şimdiye kadar gelmiş, geçmiş veya mevcut diğer bütün medeniyet ve kültürlerden ayır eden esas farklar (...) bugünkü ilimden ve onun tatbikatından doğmuş olan farklardır. Bir cemiyette hakiki ilim müesseselerinin, bunlara mensup şahısların, ilmi esaslara dayanan bir tekniğin bulunup bulunmamasınının, fertlerin zihniyeti, düşünüş tarzı ve davranışları bakımından büyük bir tesiri ve ehemniyeti vardır.”**¹⁶⁹

Kültürde hümanizma akımı taraftarlarının iddia ettikleri gibi Batı medeniyetinin temeli eski Yunan-Latin kültürü değildir.

“Zira bugünkü Garp medeniyetinin dayandığı ve en esaslı unsuru olan ne ilim ne de onun bir tatbikatından ibaret olan teknik eski Yunan medeniyetinde mevcut değildi. Bugünkü ilim, on yedinci asrın bir mahsülü olmak üzere, Kopernik, Galile, Newton’la başlar. Şu halde evlece mevcut olmayan bir şeyin rönesansından bahsetmek abes olur. Şüphesiz bununla ilim, sonradan yerden biter gibi birdenbire 17’nci asırda meydana çıktı demek istenmiyor. Elbette garp medeniyeti Galile’ye kadar bütün

168 Turhan, M.; Bütün Eserleri, Maarifimizin Ana Davaları ve Bazı Hal Çareleri, Yağmur Yay., İst., 1980, s.204.

169 Turhan, M.; Kültür Değişmeleri, s.221.

medeniyetlerden faydalandığı gibi yunan ilminin bilhassa felsefesinin tesiri altında kalmıştır. Fakat umumiyetle zannedildiği gibi bu tesirler daima müspet olmamıştır. Tecrübi ilmin inkişafında bazı Yunan filozoflarının bilhassa Eflatun'un tesiri büyük, fakat menfi olmuştur.”¹⁷⁰

Turhan **“Hakikatte endüstrideki inkılap ilmi inkişafa takaddüm etmemiş, bilakis onun fikirlerde, görüşte ve zihniyette meydana getirdiği değişikliğin bir neticesi olmuştur”**¹⁷¹ demektedir. Turhan'ın vurgulamak istediği Galile, Newton, Kopernik, Kepler gibi bilimadamlarının katkıları ile modern bilim asırlar süren bir zihni inkişaftan sonra sanayi inkılabını meydana getirmiştir.

Turhan “Garplılaştırmanın Neresindeyiz” adlı kitabında bu konuyla ilgili olarak Lewis Mumford'un “Teknik ve Medeniyet” adlı kitabından bazı kısımları O'nun dilinden şöyle aktarmaktadır:

“Birçok münevverler devrimizi “makine çağı” diye vasıflandırırken içlerinden pek cüz'i bir kısmı muasır teknik ve onun menşei hakkında sarih bir fikre sahip bulunmaktadır. Umuma mahsus tarih kitapları Watt'a izafe edilen buhar makinesinin keşif tarihini modern endüstride vukua gelen büyük inkılabın başlangıcı olarak kabul ederler. Aynı suretle klasik iktisat kitapları da otomatik makinenin dokuma sanayine tatbikine bir dönüm noktası olmak üzere alırlar. Halbuki hakikatte “endüstri inkılabı”na refakat eden

170 Turhan, M.; Kültür Değişmeleri, s.44. W.C. D. Dampier - Whetham; A History of Science. Cambridge, The University Press, 1930.

171 Turhan, M.; Kültür Değişmeleri, s.30.

büyük dramatik tahavvülün meydana gelebilmesi ancak makinenin Avrupa'da en aşağı yedi asır süren devamlı bir tekâmülü neticesinde mümkün olabilmiştir. İnsanlar mürekkep makineleri mükemmeleştirmeden önce makineden anlar bir hale gelmişlerdi. Şunu da unutmamak lazımdır ki, son bir buçuk asır zarfında ortaya çıkan büyük maddi icat ve ihtiraların arkasında yalnız devamlı bir teknik inkişaf bulunmuyor, aynı zamanda insanların zihinlerinde husule gelen bir değişiklik de gizli duruyordu; yani ilmin inkişafı sayesinde meydana gelen ilim zihniyeti"¹⁷²

Modern bilmin başlaması ile benimsenen bilim zihniyeti Avrupa'nın siyasi gücünün artmasına da hizmet etmiştir. "Tabii ki bu tek başına bilimin meydana getirdiği bir güç değildi. Tarihin karmaşık oluşumu içinde, bilimle birlikte, coğrafik keşifler yoluyla yeni ticaret yollarının ve hammadde kaynağı ülkelerin ele geçirilmesi, o suretle meydana gelen servet birikiminin şehirlerde gelişen yeni bir girişimci sınıfın eline geçmesi gibi faktörlerin, buhar makinesi ve otomatik dokuma tezgahı gibi icatlarla birleşerek sanayi inkılabına yol açması da Avrupa'nın siyasi gücünü arttırdı. Bilim, asıl ondan sonra, teknolojik ilerlemenin sürekliliğini sağlama konumuna geldiği zaman yeni ekonomik gelişmede kritik faktör oldu. Böylece, bilim teknolojiyi, teknoloji ekonomik gelişmeyi, teknolojik ve ekonomik gelişme askeri gücü, ekonomik ve askeri güç de siyasi gücü belirledi."¹⁷³

Bugünkü medeniyetin temelini oluşturan **"ilim bir metoddan ziyade**

172 Turhan, M.; Garplaşmanın Neresindeyiz?s.49

173 Özakpınar, Y.; M. Turhan ve Batılılaşma Meselesi, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ank. 1995, s.95.

bir zihniyet meselesidir. Herhangi bir mevzu, vaka veya hadise hakkında kim ne derse desin onu bir tarafı bırakıp, asıl vakıa ve hadisenin ne dediğini dinlemek, ne şekilde cereyan ettiğini müşahede etmek, realiteye bağlı kalarak, vakıa ve hadiselerle hürmet etmek, bir kelime ile objektif olmaktır.”¹⁷⁴

Tarih boyunca bilim sadece içeriği açısından değil anlamı açısından da değişmiş, farklılaşmıştır. Bu çerçevede bilim sadece rasyonel ilişkilerin mevcudunu değil bunun daha da ötesinde sistemli gözlem ve deneyleri içermektedir. Turhan’a göre bilim ile bilim olmayan arasındaki kesin ölçü “tahkik edilebilirlik”tir.

Turhan, Türkiye’de bilime gereken önemin verilmediğine oysaki batılı milletlerin bugünkü seviyelerine ulaşmalarında bilimin önemli bir rol oynadığına üniversitelerin tahsil sürelerinin uzatılarak her alanda ihtisaslaşmaya gidildiğine dikkati çekmekte, batılı milletlerin etkin bir şekilde teşkilatlanıp cemiyetlerinin sosyal kurumlarını verimli bir şekilde ahenkli bir bütün olarak geliştirdiklerine işaret etmektedir. Bilimin bu artan muhtevasına ve katkılarına karşılık, bilimin bu önemli sorumluluğunu göremeyenler vardır: “Bunlar, sırf milletin şeref ve itibarını korumak maksadiyle ilime, ilim müesseselerine tahammül edilmesi lazım gelen birer lüks meta gözüyle bakmaktadırlar”¹⁷⁵

174 Turhan, M.; Atatürk İlkeleri ve Kalkınma, s.474.

175 Turhan, M.; a.g.e., 471

Eskinin sistemsiz müşahade ve ferdi tecrübelerine dayanan ampirik bilgisi veya rasyonel münasebetler manzumesi olarak algılanan tümdengelim metoduna dayalı bir bilim anlayışı ile bugünün sistemli gözlem ve deneysel kanıtlara dayanan, objektif “tahkik edebilirlik”, tekrar edilebilirlik özellikleri olan dolayısı ile tümevarım metoduna dayalı modern bilim anlayışı çok başka şeylerdir ve Turhan’a göre ikinci anlayış Batı medeniyetini temsil eder, birincisi ise diğer medeniyetleri temsil eder. Her ne kadar bazen bu iki anlayış birbirine yakın neticeler vermiş olsa da hiçbir zaman fertlerin zihni formasyonu hususunda, cemiyetin zihniyet ve görüşünün meydana gelmesinde, aynı etkiye sahip değildir : “Çünkü birisine erişebilmek için uzun ve sıkı bir tahsile sistemli bir zihni terbiyeye ihtiyaç olduğu halde diğerini elde etmek için sadece görgüye dayanan nispeten kısa bir çıraklık devresi kâfi gelebilmektedir. İşte bu iki çeşit bilgi arasındaki bu farktır ki garplılarla diğer medeniyet mensuplarını, zihniyet atitüd ve davranış bakımından birbirinden ayırmaktadır.”¹⁷⁶

Türkdoğan, Osmanlı kültür hayatında bilimin gelişmesini engelleyen bir temel neden olarak Aristo mantığına işaret eder.

Türkdoğan; “Aristoteles mantığının uzun süre Osmanlı kültür hayatını etkilemesi ilmî araştırma zihniyetinin körlenmesine sebep olmuştur. Aristoteles mantığı, zihni sürecin bütünden-genelden parçaya, özele gidişine yani tümdengelim (dedüksiyon) ilkesine dayanır. Burada genel veya büyük öner-

176 Turhan, M.; Kültür Değişmeleri, s.224.

me bilindikten sonra neticenin elde edilmesi aslında bir tekrarlama (totoloji)'dan başka birşey değildir. İslam dünyası ve yakın dönemlere kadar Osmanlı toplumu Aristoteles mantığının bu yapısından kendini kurtaramamıştır. Bu mantık, büyük ölçüde bizi, tabiat olaylarını incelemeye, deneye ve yeni bir şeyi üretmeye değil de, bilinenden yeni bilinenler elde etmek gibi zihni çabalara (spekülasyon) sürüklemiştir. Böyle bir metodu Batı, Rönesans devrimiyle yıkarak yerine Francis Bacon (1561 - 1626)'un tümevarım (endüksiyon) ilkesini getirdiği halde, Osmanlı toplumu klasik Aristoteles mantığını kullanmakta devam etmiştir. Bu da, yüzyıllarca Osmanlılarda bilimin gelişmesini engellemiştir”¹⁷⁷ demektedir.

Turhan, “Hakiki münevver” “hakiki ilim müesseseleri” derken bilim zihniyetinin toplumun tüm kurumlarına yerleştirilerek benimsenmesini bir ideal olarak savunmuştur : **“Bugün modern ve medeni bir cemiyet hayatının ancak ilimle ve onu temsil eden birinci sınıf bilimadamlıyla kaim olduğu bütün fikir ve terbiye adamları tarafından anlaşılması bulunuyor. İlimden ve onun tatbikatından azami derecede faydalanamayan bir cemiyetin arızasız, verimli bir şekilde işlemesi mümkün değildir. Aynı suretle, modern harpler ve korunma vasıtaları ilmi, müdafaanın en esaslı, zaruri ve kaçınılmaz unsuru haline koyduğu için bir milletin istiklâli gibi istikbali de, ilim sahasında göstereceği mevcudiyet ve muvaffakiyete bağlı bulunmaktadır.”**¹⁷⁸

Erkal, batı medeniyetini bugünkü konuma getiren faktörler olarak yaratıcı ve yenilikçi aydınlar, fabrika sanayii, milli devlet ve demokra-

177 Türkdoğan, O.; Değişme, Kültür, S-Çözülme, s.88.

178 Turhan, M.; Maarifin Ana Davaları ve Bazı Hal Çareleri, s.209-210.

179 Erkal, M.; Sosyoloji, s.263.

si anlayışını belirtmektedir. Bunların içinde aydınların özel bir yeri vardır.¹⁷⁹

Modern bir cemiyet, medeni bir millet haline gelebilmek için bilim ve teknolojiden en üst düzeyde yararlanma gereği ve eğitim sisteminin bilim zihniyetine sahip bilim adamları “hakiki münevver” yetiştirme gereği vardır.

Ancak Türk eğitim sistemi yaratıcı aydın tipi, “hakiki münevver” ya da girişimci insan tipi yetiştirmemekte, daha çok “taklitçi aydın”, bulduğu ile yetinen araştırmaktan, sorgulamaktan çekinen insan tipi yetiştirmektedir.

Turhan, toplumumuzda, halkın verimsiz de olsa çalışkan olduğunu ancak aydının tembel olduğunu belirtir.¹⁸⁰ Çalışma hayatının her alanında yüksek bir verim elde edebilmek, aydınların üstlenmeleri gereken bir sorumluluktur: “Hiçbir memlekette ne işçi ve esnaf kullandığı makineyi, ne de köylü ziraat vasıtalarını, fenni metodlarla toprağını işleme tarzını keşfetmiş değildir. Kullandığı aletlerin makine ve metodların mükemmel veya kaba olmasından, çalışma veya idare tarzından ihtisalin verimli olup olmamasından da halk mesul değildir... Bütün bunlar bu eser ve mesuliyetler hep münevvere, ilim ve ihtisas adamlarına düşen vazifelerdir.”¹⁸¹

Turhan, **“milletler arasında kültür ve medeniyet farklarını doğru-**

180 Turhan, M.; Garplaşmanın Neresindeyiz? s.88.

181 Turhan, M.; a.g.e., s.85.

na, onların halk tabakaları değil, münevver zümreleridir” diyor. “Hakikatte, Türk halkıyla diğer medeni milletlerin halk tabakaları arasında bilgi bakımından büyük bir farkın bulunmamasına mukabil, Türk münevverleriyle (bazı istisnalara rağmen) Garp münevverleri arasında uçurumlar kadar derin farklar vardır. Binaenaleyh Türkiye’nin geri kalışının sebebi, halkının cehaleti değil, münevverlerin gerek keyfiyet, gerek kemiyet bakımından, kıfayetsiz oluşudur.”¹⁸²

Ayrıca, Turhan, Batılı milletlerin aydınlarının kendi milli kültürlerine sahip çıktıklarını halk ile diyalog kurarak milli karakter vasıflarını zenginleştirerek geliştirdiklerini, oysa Türk aydınlarının kendi kültür değerlerinden kopmuş veya habersiz yaşadıklarını bu nedenle Türk halkının kendilerine itibadını kalmadığını, böyle olunca ortaya çıkan bu insan tipinin “yarı münevver”in halka liderlik edemeyeceğini, onu yönlendiremeyeceğini vurgulamaktadır.

Turhan, hem Türkiye’nin geri kalmasının sorumlusu olarak hem de kalkınmayı sağlayacak bir güç olarak aydınları görmektedir.

“Memleketin geri kalmasının başlıca sebebi olan bu yarı münevverin kökünü kurutmak, daha doğrusu onu faydalı bir hale sokmak lazımdır. Bunun için Türk maarif sistemi, kendi kendine yeter, yani memleketin muhtaç olduğu birinci sınıf ilim ve teknik adamlarını yetiştirebilir bir hale gelinceye kadar mütehasıs zümreyi Avrupa ve Amerika’da yetiştirmek ilk he-

182 Turhan, M.; a.g.e., s.87.

183 Turhan, M.; a.g.e., s.105.

defi teşkil etmelidir.”¹⁸³

Görüldüğü gibi **Turhan ilk önce bilim adamlarının yetiştirilmesi, eğitimcinin eğitilmesi gereği üzerinde durmaktadır.** “Mademki memleketimizin hakiki ihtiyacı olan insanlardan ve ilim müesseselerinden mahrum bulunuyoruz, o halde herşeyden evvel bunları yetiştirmeye ve tesis etmeğe mecburuz.”¹⁸⁴

Bilime dayalı yeni bir medeniyetin ortaya çıkışıyla meseleler öyle bir hal almıştır ki, artık onları bilimden uzak durarak eski düşünce tarzlarıyla; amprik bilgi veya tecrübelerle çözümleyebilmek mümkün görünmemektedir. Bilim zihniyetini edinmez isek, bir atitüd (tutum) bir bakış açısı, bir değerlendirme tarzı olarak onu önce ‘aydınların’ daha sonra tüm toplum fertlerinin zihinlerinde yeşertemez isek, bu durum maddi ve manevi alanda dengeli bir biçimde kalkınamayacağımız, bugünkü dünya şartlarını hep geriden takip edeceğimiz anlamını taşımaktadır.

Teknoloji artık o kadar karmaşık bilimsel kavramlara ve işlemlere dayanmaktadır ki, bir cihazın ne işe yaracağını bilmek ancak onun arkasındaki bilimsel düşünce ve işlemleri bilmekle mümkündür. Yani teknoloji artık bir tenisyenlik işi değil, bilimin bilerek uygulanmasıdır. Onun için bilim zihniyetini geliştirmeden ve birbiriyle işbirliği yapabilecek yüksek uzmanlık düzeyinde bilim adamlarını yetiştirmeden, onlar aracılığıyla bilimi, sürekli ve verimli bir toplumsal kurum halinde üniversiteleriyle, araştırma ens-

184 Turhan, M.; a.g.e., s.107.

185 Özakpınar, Y.; Mümtaz Turhan ve Batılılaşma Meselesi, s.96.

titüleriyle, sanayideki laboratuvarlarıyla toplumun zembereği olan bir işlev haline getirmeden gerçek anlamda kalkınma olmaz. İşte Turhan'ın anlatmak istediği budur. Bilimi bu kadar vurgulamasının sebebi budur.¹⁸⁵

SONUÇ

Bu çalışmada öncelikle kültür ve medeniyet kavramlarına adfedilen özellikler tanıtıldı.

Tarihi boyutunu gözardı etmeden kavramlar ele alındı. Farklı ülkelerde, farklı zamanlarda kültür kavramının ya da uygarlık kavramının nasıl algılandığı, nasıl değerlendirildiği incelendi.

Kavramlara disiplinlerarası yaklaşım konunun derinliğini, çeşitliliğini, çok yönlülüğünü bir kez daha gözler önüne serdi.

Görüldü ki, kavramlara itibarî bakmak gereği vardır.

Kimi düşünürler “kültür” deyince bir grubun yaşama biçimini (Marquet) kimileri de toplumun tüm hayat biçimini (Linton, Turhan) anladı. Kimisi bir düşünce sistemi ya da külliyesi (Wissler) kimisi de maddi ve manevi unsurların sembollere dayalı bir örgütlenmesini (White) (Şerif) anladı. Kimileri toplumların kendilerine özgü manevi değerleri (Eröz, Gökalp) derken, kimileri kültürü belirli bir coğrafyaya hapsedti, kimileri kültür kafanın eğitimi, yeniden düzenlenmesi (Ülken) derken, kimisi din faktörüne ağırlık

verdi. (Bilgiseven) Kimisi medeniyet ile kültürün aynı şeyler olduğunu söylerken (Ağaoğlu) kimisi medeniyeti yabancı olan maddi ve manevi unsurlar olarak gördü v.b. bu liste tek tek çok fazla uzayacağı için genel bir ayırım yapalım:

1. Sadece din, dil, sanat, örf, adet, hukuk, edebiyat v.b. manevi unsurlara kültür diyen görüş ki kaynağı Fransa'dır.

2. Almanya ve Amerika'da yaygınlık kazanan, sosyal antropolojik kültür görüşü ki maddi ve manevi unsurları beraberce kültürün içine koyar.

Birinci görüşün ülkemizdeki en büyük temsilcisi Ziya Gökalp'tir. Maddî ve teknolojik unsurlara "medeniyet" demiştir. Yanısıra, aynı bayındırlık çevresinde yaşayan komşu ülkelerin oluşturduğu bütünlük de medeniyettir. Üçüncü olarak da Batı medeniyetinden bahseder ve temelinin her alanda oluşturulan işbölümü ve uzmanlaşma olduğunu belirtir. Kültür ise tarihten gelir, soyuttur, duygular ile tavırlar ile ilgilidir. Doğaldır. İradî nitelik taşımaz.

İkinci görüşe göre ise, kültür ve medeniyet birbinden yukarıdaki gibi kesin çizgiler ile ayrılamaz. Mümtaz Turhan daha çok bu görüşe katılmaktadır. Gökalp ve Turhan'ın kültüre bakışındaki ortak yanlardan biri "kültürün bir millete ait olduğu" hususudur. Ancak Gökalp'in millet anlayışı ulusal sınırları aşarken, Turhan Türkiye Coğrafyasında yoğunlaşmaktadır. Gökalp'in "kültür" dediğine Turhan "manevi kültür" demektedir. Çünkü 2.

görüş mensupları kültürü sadece pratikte “maddi kültür” ve “manevi kültür” olarak ayırırlar. Turhan da Gökalp gibi manevi (milli) kültür unsurlarını, maddi unsurlardan (medeniyet) üstün tutmakta ve bunun umumi atitüd, tutum ve zihniyeti şekillendirdiğini, manevi kültürün (değerler, normlar, örf, adet) toplumun zihniyetinin teşekkülünde etkin olduğunu belirtir.

Turhan ilkel, az gelişmiş, gelişmiş hangi seviyede olursa olsun, bütün toplumları kültür kavramı içinde değerlendirmektedir. Ancak belirli bir bilgi, bilim, yazı ile kanıtlanabilen birikim seviyesine ulaşmış, daha doğrusu sosyal grupların her bakımdan gelişmiş olanlarını “medeniyet” olarak algılamaktadır.

Turhan’a göre medeniyetin esaslı bilim metodu, yeni bilim zihniyeti. (bir anlamda pozitivist zihniyeti.) Teknoloji kültürü büyük ölçüde etkileyecek, toplum kalkınacaktır. Yeter ki karmaşık organizasyonları yönetecek seviyede hakiki münevverlerimiz olsun. Bilim zihniyeti toplumun her kurumuna, her bir parçasına aşılmalı idi. Peki öyleyse halk böyle bir şeye neden sıcak bakmıyordu? Çünkü Türkiye’de birbirinden çok farklı yapılarda köyler ve kümelenmeler mevcuttu. Bu anlamda köy ve kasaba kültürlerinin hepsi değişmeye ya da yeniliğe aynı oranda açık değillerdi. Üstelik Türk Aydınına hiç itimatları kalmamıştı. Aydın kendi özünden kopmuş, kendi kültürüne yabancılaşmıştı. Aydın yeterli uzmanlık seviyesinde de değildi. Öyle ise önce eğitimciler ve aydınlar yetiştirmeliydi ki halk da yönlendirilsin.

Bu nedenle işe eğitimden başlanmalıydı. Kültürün nesillerden nesillere aktarılması eğitim sistemi ile gerçekleşiyordu. Memleketin kalkınması için

iyi yetişmiş insana ihtiyaç vardı. Turhan, eğitime canlı yatırım gözüyle bakıyor., insan unsuru dışında kalkınabilmenin mümkün olamayacağını işaret ediyordu.

Fertleri yeni bir zihniyete göre yetiştirmek toplumun yapısını değiştirmekten daha kolay olduğundan, Turhan'ın çözümü yetenekli gençleri Batı ülkelerine göndermek ancak döndüklerinde çalışabilecekleri araştırma enstitüleri kurmak ve bunların başına dalında otorite olan bilimadamları koyarak, enstitülerde yetişenlerin kalitesini arttırmak ve bu kaliteyi diğer kurum ve organlara kanalize etmek. Türk toplumunun modern bir millet haline gelebilmesi için Türk aydınlarının araştırmacı, geliştirici, üretici düzeyde, nitelikli olmalarını istiyordu.

KAYNAKÇA

ALEMDAR, K; ERDOĞAN, İ; Popüler kültür ve İletişim, Ümit yay., Ankara, 1994

ANADOL, Cemal; Milli Kültürümüz ve Türk Toplumun da Sosyal Çözüm, Orkun yay., istanbul, 1991

ARIK, Remzi Oğuz; Türk İnkılabı ve Milliyetçiliğimizin Ayyıldız mat., Ankara, 1958

ARKONAÇ SİBEL; Psikoloji: Zihin Süreçleri Bilimi, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1993

ARSAL, Sadri Maksudi; Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları, Ötüken yay., İstanbul, 1972.

BAYMUR, Feriha; Genel Psikoloji, inkilap Kitabevi İstanbul, 1990

BİLGİÇ, Emin; Milli Kültür Davamız, doğuş yay., İstanbul, 1986

BİLGİSEVEN, Amiran Kurtkan; Genel Sosyoloji, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1986

BİLGİSEVEN, A.K.; "Kalkınma ve Kültür İlişkisi", Sosyoloji konferansları, 23. kitap., İst., 1991

BLACK, C.E; Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri, Türkiye İş Bankası Kültür

Yayınları, Ankara, 1986

CANAN, İbrahim; Kültür Medeniyet Teknik, Cihan yay., İstanbul, 1984

DEMİR, Ömer & M.A.; Sosyal Bilimler Sözlüğü Ağaç yay., İstanbul, 1993

DÖNMEZLER, Sulhi; Sosyoloji, Sulhi Garan Mat., İstanbul, 1972

DUVERGER, M.; Siyaset Sosyolojisi, Çev: Şirin Tekeli, Varlık yay., İstanbul, 1975

ELİOT, T.S; Kültür Üzerine Düşünceler, Çev: Sevim Kantarcıoğlu, Kültür ve Turizm Bak. yay., Ankara, 1987

ERDEM, Selman; Sosyoloji, Fil Yay., İstanbul., 1978

ERGİN, Muharrem; Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri, Güray mat., İstanbul, 1975

ERÖZ, Mehmet; İktisat Sosyolojisine Başlangıç, İ.Ü., İktisat Fak. Yay., İstanbul, 1973

ERÖZ, Mehmet; Milli Kültürümüz ve Meselelerimiz, Doğuş Yay., İstanbul, 1983

ERKAL, Mustafa E.; Sosyoloji, Der Yayınları, İstanbul, 1995

ERKAL, Mustafa E.; İktisadi Kalkınmanın Kültür Temelleri, T.D.A.V. Yay., İstanbul, 1994

ERKAL, Mustafa E.; "Tarihçilerin ve Sosyologların Kaçınmaları Gereken Bazı Metod Hataları", Tarih-Sosyoloji Semineri Bildirileri, İ.Ü., Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1991

ERKAL, Mustafa E.; "Sanayileşme ve Yabancılaşma İlişkisi" Sosyoloji Konferansları, 20. Kitap, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1984

ERKAL, Mustafa E.; "Tarihçilerin Sosyologların Kaçınmaları Gereken Bazı Metod Hataları," Tarih-Sosyoloji Semineri Bildirileri, İ.Ü., Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1991.

ERKAL, Mustafa E.; "Sanayileşme ve Yabancılaşma İlişkisi" Sosyoloji Konferansları, 20. Kitap, İ.Ü., İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1984.

FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri; "Kültüre Dair" Türk Yurdu, sayı:253, 1956.

GÖKALP, Ziya; "Türkçülüğün Esasları" Hazırlayan Mehmet Kaplan, M. E. Basımevi, İstanbul, 1976.

GÖKALP, Ziya; "Türk Medeniyeti Tarihi" Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1976.

GÖKALP, Ziya; "Terbiyenin Sosyal Temelleri" Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1976.

GÜNGÖR, Erol; "Türk Kültürü ve Milliyetçilik" Ötüken Yay., İstanbul, 1978.

GÜNGÖR, Erol; "Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik" Ötüken Yay., İstanbul, 1989.

GÜVENÇ, Bozkurt; "İnsan ve Kültür" Remzi Yay., İstanbul, 1984

GÜRTÜRK, Sami; "Sosyoloji" Balkanoğlu Mat., Ankara, 1973.

HEYD, Uriel; "Ziya Gökalp'in Hayatı ve Eserleri", Çev.: Cemil Meriç, Sebil Yay., İstanbul, 1980.

İŞÇİ, Metin; "Kültür Sömürgeciliği ve Eğitim", Türan Yay., İstanbul, 1995

İZZET, Mehmet; "Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat", İşçi, Ötüken Yay., İstanbul, 1981.

KAFESOĞLU, İbrahim; "Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri", M. E. Basımevi, İstanbul, 1970.

KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem; "İnsan ve İnsanlar", Sosyal Psikolojiye Giriş, Evrim Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1988

KAPLAN, Mehmet; "Kültür ve Dil", Dergah Yay., İstanbul, 1985.

KAPLAN, M; "Kültür ve Kültürü Meydana Getiren Unsurlar" "Türk Kültürü ve Medeniyeti, Cilt 1., Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1976

KAYAERLİ, Müjdat; "Türk Düşüncesinin Gelişmesinde Dil Sosyolojisinin Önemi" Türk Yurdu, cilt: 10, s.34, Ankara, 1990.

KRECH, D.; C.R.S.; Sosyal Psikoloji, Nazariye ve Problemler, I. Kitap, Çev: Erol Güngör, İ.Ü., Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1983.

KONGAR, Emre; Türk Toplum Bilimcileri, cilt2, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996.

KÜÇÜK, Hasan; Türk Milliyetçiliğinin Büyük Önderlerinden Prof. Dr. Mümtaz Turhan, Bütün Yönleriyle, TÜRDAV, İstanbul, 1977

MARDİN, Şerif; İdeoloji, Sosyal Bilimler Derneği Yay., Ankara, 1976.

MERİÇ, Cemil, Ümradan Uygarlığa, Ötüken Yay., İstanbul, 1979.

NİRUN, Nihat; Sosyoloji, M.E.B. Yay., İst 1990.

ÖKSÜZ, Enis; SEYİDOĞLU, Bilge ve Diğerleri; 21. Yüzyılın Eşiğinde Örf ve Adetlerimiz (Türk Töresi), Türk kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994.

ÖKSÜZ E.; "Sosyal Değişme" Sosyoloji Konferansları, 12. Kitap, İ.Ü., İktisat Fak. Yay., İstanbul, 1974.

ÖZAKPINAR, Yılmaz; Mümtaz Turhan ve Batılılaşma Meselesi, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 1995.

PEREK, Faruk Zeki; Latince Grameri, İ. Ü., Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1968.

SARIBAY, Yaşar Ali; Postmodernite sivil Toplum ve İslam, İletişim Yay.,
İst. 1994.

SAYIN, Önal; Sosyolojiye Giriş, Ege Üniv. Yayınları, İzmir, 1994.

SPENGLER, O.; Batının Çöküşü, Çev.: Giovanni scagnamillo, Dergah Yay.,
İstanbul, 1978.

ŞENEL, Adnan; Doğu'da ve Batı'da Düşüncenin Temelliri, Kamer Yay.,
İst. 1973.

TUNA, Korkut; Batılı Bilginin Eleştirisi Üzerine, İ. Ü. Edebiyat Fak. Yay.,
ist., 1993.

TURHAN, Mümtaz; Kültür Değişmeleri, Marmara Üniv., İlahiyat Fak. Yay.,
İstanbul, 1994.

TURHAN, M.; Garplaşmanın Neresindeyiz: Bütün Eserleri
(Garplaşmanın Neresindeyiz. 2. Toprak Reformu ve Kalkınma. 3. Maari-
fimizin Ana Davaları ve Bazı Hal Çareleri 4. Üniversite Problemi. 5- Atatürk
İlkeleri ve Kalkınma) Yağmur Yay., İstanbul, 1980.

TÜRKDOĞAN, Orhan; Değişme Kültür ve Sosyal Çözülme, Birleşik Yay.,
İstanbul, 1996.

TÜRKDOĞAN, O.; Kemalist Modelde Fert ve devlet İlişkileri, İst.
Kitabevi, 1982.

TÜRKDOĞAN, O.; Milli Kültür Modernleşme ve İslam, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1983.

TÜRKDOĞAN, O.; Ziya Gökalp Sosyolojisinin Problemleri" Türk Sosyoloji Dergisi, s.:1, Genç Sosyologlar Derneği Yay., İst. 1995.

TÜTENGİL, Cavit Orhan; ^{Bilimlerde} Sosyal Araştırma ve metod, İ.Ü. Yay. No: 1420, İst., 1969.

Türkçe Sözlük, Milliyet Yay., istanbul, 1985.

ÜLGENER, Sabri; Darlık Buhranları ve İslam İktisat Siyaseti, Ankara, 1984.

ÜLGENER, S.; İktisadi Çözülmenin Alhak ve Zihniyet Dünyası, Der. Yay. İstanbul, 1983.

ÜLKEN, Hilmi Ziya; Millet ve Tarih Şuuru, Dergah Yay., İstanbul, 1976.

TOĞRUL, Beğlan,; "Hocamız Profesör Mümtaz Turhan", İ.Ü., Tecrübi Psikoloji Çalışmaları Dergisi, Ed. Fak. Yay., İst. 1970.

